

Woronowski, Franciszek

System działań pastoralnych

Studia Teologiczne 10, 49-83

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. FRANCISZEK WORONOWSKI

SYSTEM DZIAŁAŃ PASTORALNYCH

T r e ś ć: Wprowadzenie; I. Religijne uświadamianie; II. Działania na rzecz życia sakramentalnego; III. Przewodzenie; IV. Pasterska działalność wychowawcza; V. Formacja duchowości; VI. Formacja miłości czynnej i apostołstwa; VII. Niesienie pomocy zagrożonym i duchowo chorym; VIII. Organizowanie; IX. Zasadnicze elementy sposobu pasterskiego działania i środki w nim stosowane; Zakończenie.

WPROWADZENIE

Kościół jest posłany przez Boga w celu jednoczenia świata w Chrystusie, czyli z Nim samym i w Nim ludzi między sobą w społeczności Ludu Bożego, pielgrzymującego do swej wiecznej ojczyzny, oddającego cześć Bogu na ziemi i ewangelizującego na niej stosunki międzyludzkie. Jednoczenie w Chrystusie jest stałym zadaniem Kościoła w świecie. Przez wypełnianie tego zadania Kościół pomaga ludziom w uświęcaniu się i osiaganiu zbawienia, szerzy chwałę Bożą na ziemi, przyspiesza swój wzrost oraz przeobraża stosunki w świecie, wprowadzając w nie ducha Dobrej Nowiny. Jest więc podmiotem zbawczej oraz odnawiającej świat misji przez Boga mu powierzonej.

Misja Kościoła jest uniwersalna. Dotyczy wszystkich ludzi w wymiarze czasu i przestrzeni. Jest ona określona przez cel jej przez Boga wyznaczony, przez dane Kościolowi środki do prowadzenia jej w świecie oraz ukonstytuowane przez Chrystusa założenia prowadzenia jej w czasie. O istocie tej misji oraz o podmiocie jej realizacji w świecie uczy teologia pastoralna w swej części statycznej i zarazem dogmatycznej. Jednocześnie teologia ta ma za zadanie rozwijanie nauki o realizacji misji Kościoła w biegu czasu w odniesieniu do konkretnych ludzi wpisanych w zmieniającą się rzeczywistość cywilizacyjną, stając się nauką dynamiczną, czyli odnoszącą się do rzeczywistości zmiennej w czasie, i praktyczną.

W aspekcie dynamicznym teologia pastoralna uwzględnia w szerokim zakresie odniesienia. W realizacji swej misji w świecie Kościół bowiem zwraca się ku konkretnym ludziom w ich aktualnej rzeczywistości. Realizacja zadań jest działaniem, które odbywa się „teraz”. W realizacji swej misji Kościół musi zatem brać pod uwagę takich ludzi, jacy są w czasie jego wobec nich działania i w jakiej rzeczywistości żyją. Teologia pastoralna ma więc za zadanie — obok nauki o podmiocie oraz jego misji — przedstawiać prawdę o człowieku w rzeczywistości terażniejszej, jego problemach z aktualną cywilizacją związanych, o układach, w których on żyje i które wywierają na niego swoje wpływy. Podstawowym zatem elementem pastoralnej teologii dynamicznej jest nauka o odniesieniach, w których odsłania ona prawdę o człowieku, ku któremu zwraca się Kościół „dziś” w swojej służbie pasterskiej.

Ukazując prawdę o współczesnym człowieku i jego uwarunkowaniach, teologia pastoralna ma za zadanie naświetlanie działań, przez które Kościół realizuje swoje posłannictwo. Są one liczne, ukonstytuowane przez Założyciela Kościoła i jego misji oraz przez tenże Kościół aktualizowane i wyjaśniane. One stanowią istotny element życia Kościoła i są realizacją jego misji. Właściwa aktualizacja tych działań przez członków Kościoła ma więc olbrzymie znaczenie dla samego Kościoła, dla człowieka w świecie i dla całego świata: ma znaczenie takie ze względu na wieczność, na życie doczesne ludzi i na sytuację w świecie. Nauka o pastoralnych działaniach Kościoła w świecie stanowi więc istotny element całej teologii jego posłannictwa i zarazem rdzeń.

Naświetlenie zagadnienia pasterskich działań Kościoła jest obecnie ze wszech miar aktualne. Aktualność ta wynika z faktu dojrzewania koncepcji teologii pastoralnej odpowiadającej istocie posłannictwa Kościoła, pogłębiania się odnowy chrześcijaństwa i potrzeb w świecie. Niektóre działania należące do całości realizacji posłannictwa Kościoła pozostają jeszcze w cieniu, są traktowane fragmentarycznie lub z niewłaściwymi przeakcentowaniami w nich jednych czynników a pozostawianiem w zapomnieniu innych. Zjawiska te wiązały się z koncepcją teologii pastoralnej i nauczania jej. Z chwilą dopracowania koncepcji teologii pastoralnej jako nauki o jednoczeniu świata w Chrystusie dojrzała sprawa zajęcia się systemem działań pastoralnych, wykazując i naświetlając poszczególne rodzaje działań w nim występujące jako istotne oraz metody i środki w nich stosowane.

Pasterskie działania mają za zadanie kształtowanie autentycznego i pełnego zjednoczenia w Chrystusie. Mają one zatem kształtować ludzkie: „wiem, wierzę i uznaję, chcę i czynię”. Mają kształtować je tak w osobie ludzkiej jak i społecznościami. Ze względu na te czynniki są one różnorodne. Ponadto różnicują je środki, którymi się posługujemy w pasterskiej aktywności. Podstawowym i zarazem wyjątkowym wśród nich działaniem jest uświadamianie.

I. RELIGIJNE UŚWIADAMIANIE

W realizacji posłannictwa Kościoła w świecie, tak w odniesieniu do osoby jak i społeczności, wyjątkowym i zarazem fundamentalnym działaniem jest religijne uświadamianie. Jego celem jest formowanie religijnego „wiem” w człowieku. Polega na przekazywaniu słowa Bożego, które jest mową Boga (KO 21). Jego objawianiem się człowiekowi i wskazywaniem mu drogi do źródeł pełni życia, jakie może osiągnąć w Chrystusie¹. Jest ono pasterskim działaniem stanowiącym uczestnictwo w nauczycielskiej funkcji Chrystusa i Jego Kościoła. Ma różne stopnie i formy, przy pomocy których w świetle Objawienia Bożego pasterstwo i apostołstwo świeckich pomaga ludziom poznawać prawdę o ich istocie, powołaniu przez Stwórcę, odkupieniu przez Chrystusa i wezwaniu do zjednoczenia z Nim oraz wypełnieniu zadań na ziemi przez Boga przed nimi postawionych.

1. Przepowiadanie

Kościół jest posłany głosić Ewangelię wszystkim ludziom do końca ich istnienia². Głosili ją Apostołowie i ich dzieło kontynuuje Kościół wśród wszystkich narodów, przepowiadając Królestwo Boże. W przepowiadaniu tym Kościół przekazuje słowo Boże, które Ojciec wszystkich ludzi skierował przez swego Syna do nich jako orędzie zbawienia³.

Jako mowa Boga do ludzi, słowo Boże ma w sobie moc ku zbawieniu (KO 17). W nim tkwi siła żywotna i podpora dla Kościoła (KO 21). Jest ono zbawcze, obudza wiarę (DK 1) i ją utwierdza (KO 21). Jest źródłem życia duchowego (tamże). Posłannictwem Kościoła jest więc przekazywanie go wszystkim, aby wiedzieli, że są wezwani do zjednoczenia z Bogiem w Chrystusie, jak mają wchodzić w nie i je utrzymywać oraz pogłębiać, osiągać w nim zbawienie a w świecie — stosownie do swoich możliwości — współbudować chrześcijański porządek życia doczesnego.

Przekazywanie słowa Bożego, jako jego posługa (DK 4), ze względu na istotę jest działalnością pa-

¹ J 14, 6; DM 8; KO 1, 17; KDK 17, 18.

² Mt 28, 20; KK 20; DK 10.

³ DA 3.

sterską wiodącą i ogromnej doniosłości. Jest taką w działalności misyjnej Kościoła, taką w duszpasterstwie zorganizowanym w parafiach i taką w jego różnych ukierunkowaniach. Bez wiary bowiem nie ma autentycznego życia chrześcijańskiego⁴, a wiara ze słuchania zbawczego orędzia Bożego⁵ i przyjęcia go. Chcąc głębszego zaangażowania wiernych w życie duchowe i apostołstwo, trzeba zatem coraz pełniej rozbudzać świadomość religijną przez przekazywanie słowa Bożego i pomoc w rozumieniu go. Przekazywanie słowa Bożego powinno być zawsze w duszpasterstwie działalnością prowadzoną z głębokim poczuciem odpowiedzialności i rozumieniem jego znaczenia. Powinno zatem mieć charakter apostołski i przepojenia modlitwą.

Przekazywanie słowa Bożego powinno mieć charakter apostołski, to znaczy ma być głoszone tak, by słuchający je umacniali się w wierze i miłości chrześcijańskiej. Chętnie się krasomówstwem z jednej strony i oczekiwanie poklasków z drugiej strony, niedbalstwa i brak duchowego przygotowania do udziału w mowie Boga do człowieka są niezgodne z jego duchem i je osłabiają. Tajemnicą powodzenia głoszenia słowa Bożego jest wiara głoszącego je i modlitwa je ożywiająca. Trzeba więc, aby duszpasterstwo przekazywało słowo Boże przepojone modlitwą i jednocześnie czyniło je modlitwą.

Apostołski charakter przekazywania słowa Bożego wymaga głoszenia tego, co Chrystus głosił i Kościół wyjaśnił. Słowo Boże zaś zawiera się w Piśmie św. i Tradycji (KO 1, 14, 17). Jego przekazywanie ma odsłaniać człowiekowi najgłębsze tajemnice zbawczej rzeczywistości, aby słuchając je mógł uświadamiać sobie swoją zależność od Boga i powołanie do zjednoczenia z Nim w Chrystusie. Ma więc wyprowadzać człowieka z niewiedzy i błędów w zakresie relacji Bóg — człowiek, a w niej także relacji człowiek — człowiek. Treściowo przekazywanie słowa Bożego ma zatem kierować całego człowieka ku pełni zjednoczenia w Chrystusie, w którym mieści się bez reszty pełnia chrześcijaństwa⁶. Temu zjednoczeniu ma służyć przekazywanie słowa Bożego i jednocześnie ono jest myślą przewodnią przepowiadania podporządkowująca wszelkie jego przejawy.

Podporządkowanie jako myśli przewodniej jednoczeniu świata w Chrystusie przekazywanie słowa Bożego może mieć wiele form. Należy je przekazywać wszystkim i wszędzie. Przekazuje się więc je na sposób misyjny spotkanym osobom lub ich zgromadzeniu, osobom i grupom odwiedzanym, zaprasza się na spotkania mające na celu przedstawienie zaproszonym tego słowa, sprawuje się liturgie słowa Bożego, organizuje „kręgi biblijne” dla czytania Pisma św. i jego zgłębiania, głosi homilie w zgromadzeniach liturgicznych, pracuje nad materiałami pomagającymi ludziom przybliżyć prawdę objawioną. Słowo Boże przekazują rodzice dzieciom, czytając im Pismo św. lub podając w inny sposób (stosowny do okoliczności i warunków) prawdy w nim zawarte, nauczyciele uczniom, apostołowie świeccy innym świeckim, kapłani podczas liturgii. Istnieją więc poza homilią i katechezą inne formy przekazywania słowa Bożego⁷, które duszpasterstwo może i powinno wykorzystywać do coraz głębszego uświadamiania religijnego.

Przekazywanie słowa Bożego jest podstawą formowania religijności. Duszpasterstwo samo ma obowiązek poświęcać mu najpilniejszą uwagę, dostosowywać do uwarunkowań w celu osiągania niezbędnej komunikatywności⁸, oraz mobilizować wiernych do czynnego udziału w pogłębianiu własnej świadomości religijnej i otoczenia.

2. Systematyczne nauczanie religijne

Przekazywanie słowa Bożego w zorganizowanych parafiach duszpasterstwo ujmuje w programy homiletyczne, które realizuje podczas zgromadzeń liturgicznych niedzielnych i świątecznych. W tym czynniku religijnego uświadamiania stosuje zasady homiletyki i ujmuje je w roczne cykle. Usystematyzowane w cykle nauczanie homiletyczne, dostosowane do poziomu świadomości religijnej całej społeczności.

Wraz z homiletycznym nauczaniem ogółu zachodzi potrzeba systematycznego nauczania wiernych stosownie do ich poziomu umysłowego, religijnego uświadamienia i potrzeb duchowych. Dla odpowiednich niejako warstw trzeba prowadzić w parafii nauczanie dopełniające. Powinno ono mieć program a jego realizacja uwzględniać poziom i potrzeby duchowe w nim uczestniczących. To dopełniające nauczanie całej społeczności powinno być jednocześnie formacją wspólnoty religijnej, realizacji

⁴ Mk 16, 16; DM 7; KK 14.

⁵ DK 4; KO 5.

⁶ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 1, Warszawa 1984, s. 90-92, 110-112, 141-142.

⁷ Pasterskie nauczanie obejmuje zespół działań, którego nie wyczerpują homiletyka i katechetyka, stanowiąc zaledwie część nauki o całościowej działalności pasterskiej mającej za przedmiot uświadamianie religijne.

⁸ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 1, s. 102-103.

solidarności chrześcijańskiej i apostołstwa⁹. Formą tego nauczania są głoszone w cyklach konferencje, referaty lub wykłady, które ujęte w tematyczne całości wzbogacają świadomość religijną i ugruntowują przekazywane w homiliach słowo Boże.

Systematyczne nauczanie religijne duszpasterstwo prowadzi równolegle z wyżej wymienionymi przez katechezę¹⁰. Organizuje ją jako wielostopniową i mającą spełniać fundamentalną rolę w całym nauczaniu religijnym¹¹.

Jako pierwszy stopień katechezy ma stanowić nauczanie w rodzinie (katecheza rodzinna). Organizuje ją duszpasterstwo przy pomocy rodziców i opiekunów dzieci oraz rodzin zastępczych. Przygotowuje ich do tego zadania przez nauczanie homiletyczne oraz dopełniające a także przez specjalne, o którym będzie mowa niżej. Jest to nauczanie dla człowieka wielkiej wagi. Jest ono obowiązkiem rodziców¹² i wywiera wpływ na życie rozwijającego się człowieka¹³. Duszpasterstwo ma obowiązek rozwijać wszechstronną działalność, aby tę katechezę upowszechniać oraz stawiać na odpowiednim poziomie. W tym celu ma nieść rodzinom jak najszerzą pomoc.

Drugim stopniem katechezy jest nauczanie przedszkolne. W przedszkolach dzieci wkraczają w nową dla nich formę życia w społeczności. Religijne nastawienie w nim jest dla ich przyszłego życia czynnikiem istotnym. Do duszpasterstwa należy więc troska o to, aby w przedszkolu była stosowna do wieku dzieci katecheza i jednocześnie harmonizowana z tą pierwszą dalszą katechezą rodzinną. Ze względu na religijne wychowanie człowieka, które jest obowiązkiem rodziców i duszpasterstwa¹⁴, i znaczenie dla niego tego okresu wychowawczego ten stopień katechezy stanowi przedmiot głębokiej troski pasterskiej.

Kolejnym stopniem jest katecheza dzieci wieku szkoły podstawowej. Odbывается ona według zasad katechetyki i prowadzi ją katecheci. Duszpasterstwo ma jednak czuwać nad tym, by katecheza była integralną częścią nauczania pasterskiego, włączała katechizowanych w życie całej wspólnoty w Chrystusie zjednoczonej i wszechstronnie formowała postawy chrześcijańskie. Istotną jest więc sprawa troski o jakość katechezy nie tylko katechetów, lecz także całego duszpasterstwa i stwarzanie przez nie oraz całą społeczność chrześcijańską właściwych dla niej warunków. Katecheza dostosowana do możliwości dzieci, psychologicznie dobrze ustawiana, angażująca oraz na zjednoczenie w Chrystusie zorientowana, ma w dużym stopniu decydujące znaczenie w formacji religijności katechizowanych.

Bardzo trudnym i ogromnie odpowiedzialnym stopniem systematycznego nauczania jest katecheza szkoły średniej. Na tym etapie młodzież dorasta, przeżywa ważniejsze problemy, przed którymi stawia ją wiek dojrzewania, w coraz szerszym zakresie angażuje się w życie społeczne, czyhają na nie różne pułapki, w które w tym okresie życia łatwo wpaść można. Katecheza na tym etapie powinna służyć młodzieży z głębszą znajomością jej problemów, z pełnym oddaniem jej dobru i w sposób angażujący w przygotowanie się do życia społecznego oraz w uczestnictwo w życiu Kościoła. Duszpasterstwo ma więc za zadanie otoczyć katechezę na tym etapie właściwą dla niego opieką, tworzyć klimat, w którym młodzież oddaje się służbie ideałów¹⁵, oraz do tej służby wdrażać stosownie do konkretnych sytuacji.

W systematycznym nauczaniu ma miejsce katecheza dorosłych. Należy prowadzić ją programowo, w odpowiednim dla wiernych czasie i z uwzględnieniem współczesnych zagadnień religijno-społecznych. Należy prowadzić ją w taki sposób, aby wszystkie wymienione wyżej formy nauczania znajdowały swe przedłużenie oraz pogłębienie, a wierni mieli w niej szkołę życia chrześcijańskiego w aktualnej rzeczywistości cywilizacyjnej.

3. Nauczanie kierunkowe

W sformułowanym wyżej nagłówku idzie o nauczanie w poszczególnych grupach wiernych, które mają własne zadania. Nauczanie grupy ma na fundamencie ogólnej świadomości religijnej poszerzać i pogłębiać wiedzę w zakresie jej zadań. Tak np. dla grup modlitewnych trzeba rozwijać

⁹ KK 33, 34, 35; DA 2-4.

¹⁰ DE 6; DK 4; DWCH 4; DA 10, 11, 24; DB 14.

¹¹ P a w e ł VI, *Evangelii nuntiandi*, 44, 45-48, 54.

¹² DWCH 3, 6, 7; KDK 52; Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, 36, 37.

¹³ Rodzina jest bowiem „matką i żywicielką wychowania” (KDK 61) „szkołą bogatszego człowieczeństwa” (KDK 52), „szkołą cnót społecznych” (DWCH 3), „jakby seminarium” (DFK 2).

¹⁴ DWCH Wstęp, 2 a także zob. 3, 4, 7-8.

¹⁵ Spośród nich przede wszystkim miłość ojczyzny, solidarność międzyludzka, miłość chrześcijańska, zamiłowanie do kultury i piękna.

nauczanie, którego przedmiotem jest modlitwa. Nauczanie o modlitwie w tej grupie powinno być szersze i głębsze, niż to jest możliwe w ogólnym nauczaniu. Nauczanie kierunkowe na podłożu ogólnej wiedzy religijnej ma stanowić szkołę modlitwy otwierającą przed człowiekiem jej głębie, potrzeby i możliwości. Nauczanie o niej jest wciąż aktualne, o olbrzymim znaczeniu w rzeczywistości zbawczej i niezbędne dla rozbudzenia ducha modlitwy potrzebnej Kościołowi do zjednoczenia i wzrostu¹⁶. Podobnie jest z wieloma innymi czynnikami życia religijnego, którymi zajmują się poszczególne grupy lub są one powołaniem stanów i zawodów oraz zainteresowań.

Nauczanie kierunkowe jest przedmiotem duszpasterstw stanowych, poszczególnych grup społecznych, zawodowych i zainteresowań. Duszpasterstw takich oficjalnie powołanych do działania jest już wiele. W diecezjach w Polsce w 1989 roku organizowano następujące duszpasterstwa: rodzin, służby liturgicznej, mężczyzn, niewiast, młodzieży, charytatywne, powołaniowe, chorych, głuchoniemych i niewidomych (te trzy jako jedno zespolone), trzeźwościowe, czasowe i turystyczne, pomocników Maryi, środków masowego przekazu, służby zdrowia, nauczycieli i wychowawców, rolników, oazowe, sanktuariów maryjnych, harcerzy, ludzi pracy, do nowych ruchów życia religijnego¹⁷. Jest to więc dwadzieścia duszpasterstw ukierunkowanych. Są one wyrazem potrzeb współczesnego życia Kościoła i jednocześnie wychodzeniem im naprzeciw. Jakkolwiek w niejednakowym stopniu we wszystkich tych duszpasterstwach trzeba nauczać wiernych o istocie ich zadań, ich znaczeniu dla życia Kościoła i społeczeństwa, sposobach konkretyzacji, następstwach zaniedbań i skutkach wypełniania.

Nauczanie kierunkowe wymaga przygotowania i prowadzenia go w odpowiednich grupach. Jest ich już wiele i we współczesnej rzeczywistości powstają nowe. Nauczanie pasterskie staje się coraz szerszą i pogłębiającą się działalnością, która wymaga dalszych form i stosowania nowych środków.

4. Nauczanie zinstytucjonalizowane

Nauczanie kierunkowe we współczesnej rzeczywistości cywilizacyjnej wymaga głębokiej dynamicznej wiedzy teologicznej, czyli uwzględniającej aktualną rzeczywistość ludzką i problemy z niej wynikające. Wymaganiom tym nie jest w stanie podolać pojedynczy duszpasterz. Potrzebne są mu pomoce. Odpowiednią zaś do współczesnych potrzeb pomoc mogą nieść zorganizowane w tym celu instytucje, skupiające w niezbędną wiedzę wyposażonych ludzi i dysponujące odpowiednimi środkami.

Takimi instytucjami są przede wszystkim seminaria. Seminarium jest sercem diecezji (DFK 5). Ono przygotowuje przyszłych kapłanów do pracy duszpasterskiej, a w niej do nauczania. ma więc za zadanie pielęgnować formację duchową alumnów (DFK 8) i kształtować ich wiedzę tak, by mogli sprostać potrzebom nauczania współczesnych ludzi i dialogu z błędzycami oraz światem (DFK 19). Jednocześnie seminarium powinno pomagać kapłanom w pogłębianiu ich duchowości i wiedzy oraz apostołom świeckim¹⁸. Pasterz diecezji ma więc za zadanie dążenie do podnoszenia poziomu nauczania w seminarium a przez nie w całej diecezji.

Nauczaniu chrześcijańskiemu, rozwiązywaniu problemów religijno-społecznych, badaniom rzeczywistości, którą Kościół ma ewangelizować, przygotowaniu kadr chrześcijańskiej nauki i jej obronie służą uniwersytety katolickie¹⁹. Należy więc je wspierać i posyłać duchownych i świeckich, by czerpali wiedzę i ją przyczepiali w życie wspólnot chrześcijańskich. Uniwersytety mają więc olbrzymią rolę do spełnienia w nauczaniu i formacji postaw chrześcijańskich w świecie²⁰. Ich istnienia i rozwoju wymaga coraz bardziej podnoszenie się kultury w świecie, narastanie krytycyzmu i rozwój społeczeństw. Kierujący uniwersytetami i ich pracownicy powinni dążyć do tego, aby instytucje te w nauczaniu społeczeństwa spełniały jego oczekiwania i przyspieszały jednocześnie się ludzi w Chrystusie.

W chrześcijańskim nauczaniu mają ważną do spełnienia rolę poszczególne instytucje. Mogą one bowiem służyć chrześcijańskiemu nauczaniu stosownie do potrzeb diecezji. Tak wielkie usługi w nauczaniu może oddawać jej instytut duszpasterski (DFK 22), liturgiczny (KL 15), muzyki kościelnej (KL 115), katechetyczny, apostołstwa świeckich (DA 32) a także inne. Wśród tych innych szczególnie duże znaczenie ma instytut wydawniczy. Przygotowane i wydane przez ten ostatni instytut materiały duszpasterstwo może w sposób znaczący wzmacniać i rozszerzać działalność nauczycielską i docierać z nią do tych, którzy nie uczestniczą w innych formach nauczania.

¹⁶ KK 10, 44; DK 14; DA 16; KL 53.

¹⁷ Por. np. *Schematyzm Archidiecezji w Lubaczowie 1989*, s. 20-21.

¹⁸ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Rola seminarium duchownego w diecezji*, Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku, 8 (1982) nr 3 s. 79-81.

¹⁹ DWCH 10.11: DM 41.

²⁰ Ich zadaniem jest nie tylko nauczanie, lecz także formacja.

Trzeba wreszcie dodać, że nauczanie religijne postępuje obecnie dzięki środkom masowego przekazu myśli. Książka, prasa, radio i telewizja, film, urządzenia powielające, kasety do nagrań ułatwiają nauczanie i pozwalają korzystać z wielu jego form nie tylko w wielkomiejskich ośrodkach, lecz wszędzie.

Wymienione rodzaje i formy religijnego nauczania wykazują, jak istotną i rozległą jest działalność religijnie uświadamiająca oraz pogłębiająca życie chrześcijańskie. Wykazują one jednocześnie nieodzowność poszerzania i pogłębiania duszpasterskiego nauczania. Ma ono obowiązek stosowania różnych form nauczania oraz popierania instytucji, które w nauczaniu tym niosą mu pomoc. Jest to wymaganie, u którego podstaw leży cywilizacyjna sytuacja współczesnego Kościoła i człowieka.

Poszerzanie, stosowanie nowych form i środków oraz pogłębianie religijnego nauczania w coraz wyższym stopniu ma formować świadomość współczesnego człowieka o jego zależności od Boga i powołaniu. Materialistyczna mentalność, laicyzacja całokształtu życia i nastawienie konsumpcyjne cywilizacji współczesnej przysilniają człowiekowi tę zależność. Nauczanie ma więc za zadanie pomoc człowiekowi, by uświadamiał sobie, że jest odkupiony, uczestniczy w zbawczej rzeczywistości i w zjednoczeniu z Chrystusem ma perspektywę wiecznego życia z Bogiem. Uświadamianie zależności od Boga i żywej więzi z Chrystusem przez wiarę i chrzest jest torowaniem drogi do zawierzenia Mu, życia sakramentalnego i współdziałania z Kościołem dla jego wzrostu i uświęcenia.

II. DZIAŁANIA NA RZECZ ŻYCIA SAKRAMENTALNEGO

Do zjednoczenia z Chrystusem i w nim ludzi między sobą konieczna jest wiara przejawiająca się miłością, która jest właściwą postawą chrześcijańską w świecie. Wiarę zaś i miłość wzmacniają sakramenty św. W tym właśnie celu ustanowił je Chrystus i wraz ze słowem (słowo i sakrament) przekazał Kościołowi jako środki życia nadprzyrodzonego.

Sakramenty są znakami (KL 60), które udzielają łaski (KL 59). Przez nie bowiem działa moc Ducha Świętego (KK 12, 50). Jednoczą one z Chrystusem w sposób rzeczywisty i zarazem tajemniczy (KK 7). Dają przede wszystkim wzrost wiary i ją umacniają (KL 59). Jednocześnie powiększają miłość (KK 42). Ich celem jest uświęcenie człowieka, oddanie czci Bogu i budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa (KL 59). Są więzami jedności kościelnej (KK 14). Z nich czerpie swą moc do życia w świętości każdy, kto o nią zabiega, i apostołstwo wiernych (KK 35).

Z pastoralnego punktu widzenia warto przypomnieć, że chrzest odradza człowieka, czyniąc go synem Bożym²¹, i nowym stworzeniem (DWCH 2). Przez chrzest człowiek upodabnia się do Chrystusa²², wciela w Niego²³, wszczepia w Jego tajemnicę paschalną²⁴ i włącza w Mistyczne Ciało²⁵. We chrzcie człowiek otrzymuje dar wiary i zostaje poświęcony przez odrodzenie oraz namaszczenie Duchem Świętym jako „dom duchowy i święte kapłaństwo” (KK 10). Staje się więc chrześcijaninem, czyli człowiekiem z Chrystusem zjednoczonym w sposób mistyczny. Razem ze chrztem i Eucharystią z kolei bierzmowanie wciela i upodabnia do Chrystusa (DM 36), daje szczególną moc do świadectwa o Chrystusie, szerzenia i bronięcia wiary (KK 11).

Jednocześnie trzeba przypomnieć w tym miejscu o znaczeniu Eucharystii dla uświęcenia i zbawienia ludzi oraz wzrostu Kościoła. Z Eucharystią bowiem wiąza się i do niej zmierzają inne sakramenty (DK 5). Ona sprawia jedność Ludu Bożego (KK 11). Jest więc szczytem i ośrodkiem sakramentów (DM 9). Wciela w Chrystusa (DM 36) i daje pełne włączenie w Jego Mistyczne Ciało (DK 5). Jednoczy z Chrystusem (wymiar pionowy) i uczestniczących w niej między sobą we wspólnotę eucharystyczną (wymiar poziomy). Jest zatem ośrodkiem jedności chrześcijan i ich życia, które z Bożego zamierzenia ma być miłością czynną. Dla niej Chrystus ustanowił kapłaństwo, aby po wieczne czasy Jego Ofiara na krzyżu uobecniała się w niej jako Ofierze i Lud Boży miał w niej pokarm na życie wieczne jako Komunii św.

Należy również podkreślić wagę znaczenia sakramentu małżeństwa dla wspólnoty chrześcijańskiej. Sakrament ten wynosi związek dwojga osób do porządku nadprzyrodzonego. Czyni go świętym (KDK 48) i nierozzerwalnym²⁶. Umacnia więc rodzinę chrześcijańską, która jest początkiem i podstawą społeczności ludzkiej, powołanej do jedności i miłości w Chrystusie.

²¹ KK 11; DM 15.

²² KK 7; DM 36.

²³ KK 31; DE 22; DM 15, 36.

²⁴ Rz 6, 3-5; KL 6; KK 7.

²⁵ KK 11; KL 69; DK 5; DE 22.

²⁶ DA 11; KDK 48, 50.

Trzeba wreszcie dodać, że Chrystus w swojej nieskończonej miłości i miłosierdziu wobec ludzi ustanowił sakrament pojednania i chorych. Sakrament pokuty daje bowiem ludziom przebaczenie zniewagi Bogu wyrządzonej (KK 11), jedna z Bogiem (DK 5) i Kościołem, przyczynia się do wyrobienia życia wewnętrznego (DB 30). Ponadto zostawił nam sakrament namaszczenia chorych. Przez nie Kościół poleca Chrystusowi chorych, aby ich podźwiął i zbawił (KK 11). Sakrament ten krzepi chorych i udziela im łask. Jest więc źródłem mocy dla chorych i starzejących się oraz dobiegających do kresu swej pielgrzymki życiowej.

Powyższe uwagi wskazują, że sakramenty są niezbędnym czynnikiem autentycznego życia religijnego i budowania Kościoła. Duszpasterstwo ma więc za zasadnicze dążyć do tego, aby u chrześcijan kwitło życie sakramentalne.

1. Życie sakramentalne

Przez życie sakramentalne należy rozumieć: pełne pojmowanie ich istoty i znaczenia dla zjednoczenia ludzi w Chrystusie, korzystanie z nich jak tylko jest możliwe, świadome składanie Bogu czci należnej przez uczestnictwo w nich, wnoszenie w życie na ziemi łask i darów Ducha Świętego, które spływają na człowieka przez uczestnictwo sakramentalne²⁷, wzmacnianie sił Kościoła. Staje się ono bujne wówczas, gdy chrześcijanie w swoim życiu codziennym czynnikami te przejawiają swoimi postawami i konkretyzują jako współdziałanie z Duchem Świętym świat uświęcającym²⁸.

Elementem otwierającym życie sakramentalne człowieka jest przyjęcie chrztu i świadomość tego, czym stał się przez jego przyjęcie. Został bowiem wszczepiony w Chrystusa, w Jego misterium paschalne i Mistyczne Ciało. Stał się w Nim synem Bożym przybranym, uczestnikiem życia Bożego. Jest więc wezwany do tego, by na codzień być świadomym tego wyniesienia, postępować zgodnie z obietnicami na chrzcie złożonymi, odnawiać je uroczyście w Wigilię Paschalną, obchodzić rocznice przyjęcia chrztu św. Tę świadomość i postępowanie powinna wzmacniać pamięć o przyjętym bierzmowaniu, w którym otrzymuje się moc do dawania świadectwa Chrystusowi (KK 11).

Centrum życia sakramentalnego stanowi uczestnictwo w Eucharystii jako Ofierze i Komunii św. Z Eucharystią bowiem wiążą się wszystkie sakramenty, posługi Kościoła i dzieła apostołskie i w niej uobecnia się Ofiara Chrystusa na Krzyżu złożona. W niej Chrystus jest Kapłanem składającym ofiarę i żertwą²⁹, którą jest On sam. Kapłan sprawujący Ofiarę eucharystyczną działa in persona Christi³⁰, czyli w Jego imieniu i imieniu całego Kościoła (DK 2). Ofiara eucharystyczna jest więc Ofiarą Chrystusa sakramentalnie sprawowaną (KK 3, DK 2, 5). Ma ona cel poczwórny: składanie chwałę należną Ojcu, dziękczynienie, zadośćuczynienie i prośby³¹. Przez uczestnictwo w Ofierze eucharystycznej chrześcijanie uczestniczą w Ofierze Chrystusa i z nią łączą swoje ofiary oraz życie (DK 5). Uczestnictwo w Ofierze eucharystycznej jest więc najwyższym hołdem Bogu składanym, dziękczynieniem jest zadość uczynieniem i prośbą przez Syna do Ojca zanoszona. Jest ono jednocześnie pamiętką męki i śmierci Chrystusa, jednocześnie się z Nim i w Nim z współuczestnikami oraz całym Kościołem oraz utwierdzeniem w miłości. Codzienne, a przynajmniej częste (minimum niedzielne), uczestnictwo w Ofierze eucharystycznej jest zatem ośrodkiem życia sakramentalnego chrześcijan. Bez uczestnictwa w Eucharystii jako Ofierze życie to staje się anemiczne i pozbawione mocy zasilającej.

Uczestnictwo w Eucharystii jako Ofierze powinno łączyć się z Komunią św. Chrystus bowiem złożył siebie w Ofierze Ojcu, aby nas odkupił, obdarzył nowym życiem i doprowadził do uczestnictwa w Boskiej naturze (KK 40). Przez posilanie człowieka swoim Ciałem i Krwią jednoczy go z sobą w sposób ścisły (por. J 6, 57), daje mu siłę do trwania w jedności z Nim, do żywej wiary (KL 48) i miłości oraz apostołstwa (DK 5). Słaby i wewnętrznie rozdarty człowiek ma zatem w Eucharystii jako Komunii św. niewyczerpalne źródło mocy duchowej. Powinien korzystać z niego jak najczęściej, a szczególnie podczas uczestnictwa we Mszy św. Uczestnictwo we Mszy św. łącznie z przyjęciem Komunii św. jest pełnym udziałem w Eucharystii: udziałem w Ofierze i Uczcie.

Częste uczestnictwo w Eucharystii jako Ofierze i Komunii św. jest źródłem mocy duchowej chrześcijan. Wzmacnia ono wiarę, rozbudza ducha modlitwy, uspołecznia, krzepi siły do apostołstwa. Jednocześnie usposabia człowieka do korzystania z innych sakramentów, jak pokuty i namaszczenia chorych.

²⁷ KK 12, 50.

²⁸ KK 4, 12, 13, 32, 36; DA 3; DM 4; DE 2; Jan Paweł II, *Dominum et Vivificantem*, 11.

²⁹ Pius XII, *Mediator Dei*, AAS 39 (1947) 548-549.

³⁰ KK 22; Pius XII, *Mediator Dei*, 39 (1947) 553.

³¹ *Mediator Dei*, s. 549-550.

Sakrament pokuty jest darem niewypowiedzianego miłosierdzia Bożego dla człowieka, wyrazem wierności Boga swemu ojcostwu wobec popadających w grzechy ludzi³². Takim darem jest również sakrament namaszczenia chorych. Codzienny a przynajmniej częsty udział w Eucharystii ułatwia człowiekowi korzystanie z sakramentu pokuty. Czuje on bowiem łatwiej potrzebę sakramentu pojednania, widzi w nim wsparcie dla siebie w drodze do życia wiecznego w Bogu i chętniej korzysta z niego, aby godnie uczestniczyć w Eucharystii. Podobnie dzieje się w odniesieniu do namaszczenia chorych. Zjednoczeni z Chrystusem przez uczestnictwo w Eucharystii chorzy i starzejący się chrześcijanie nie lekają się przyjęcia namaszczenia chorych, jak się często z tym zjawiskiem spotykamy, lecz proszą o nie i przyjmują jako dar miłosierdzia Bożego i źródło wsparcia w chorobie oraz zbliżaniu się do kresu życia ziemskiego przez starzenie się³³.

Właściwe rozumienie przyjętego chrztu i bierzmowania, uczestnictwo w eucharystii na każdy dzień (jeśli to niemożliwe to tak częste, jak na to pozwalają warunki życiowe), częste korzystanie z sakramentu pojednania, aby trwać w jedności z Bogiem i współdziałać z Jego łaskami, przyjmowanie sakramentu namaszczenia w chorobie i starości oraz współdziałanie z łaskami, które udzielają pozostałe sakramenty, jeśli który z nich chrześcijanin przyjął³⁴, stanowią życie sakramentalne chrześcijanina. Jak wyżej już wspomniano, jego centrum i działanie na co dzień stanowi uczestnictwo w Eucharystii oraz związana z nim częstsza spowiedź. Ono jest podstawą autentycznego życia chrześcijańskiego i jego pełności, to jest: odwrócenia od grzechu, pogłębiania duchowości chrześcijańskiej, konkretyzowania miłości czynnej i apostołstwa ewangelizacji rzeczywistości ziemskiej. Bez życia eucharystycznego i nawracania się, którego wyrazem jest pokuta, wymieniona wyżej pełność nie ma zakorzenienia, a tym samym potrzebnych sił. Dążąc do głębszego jednoczenia świata w Chrystusie, duszpasterstwo musi formować jak najbujniejsze życie sakramentalne i zarazem modlitwy.

2. Pasterska troska o sakramentalne życie chrześcijan

Tak ważny czynnik w zbawczej i ewangelizacyjnej służbie Kościoła, jakim jest życie sakramentalne, wymaga wszechstronnej troski pasterskiej. Zasadniczymi zaś w tej ostatniej elementami są: umożliwianie ludziom korzystania z sakramentów oraz pozytywna formacja życia sakramentalnego.

A. Umożliwianie wiernym korzystania z sakramentów

Pierwszym czynnikiem troski pasterskiej o życie sakramentalne jest pogłębianie świadomości chrześcijańskiej o znaczeniu sakramentów dla ich życia religijnego i zbawienia oraz tworzenie warunków umożliwiających i ułatwiających rozwijanie się uczestnictwa w Eucharystii i sakramencie pojednania. Jeśli bowiem wierni nie mogą uczestniczyć często w tych sakramentach, klimat dla ich życia duchowego i moralnego jest niesprzyjający. W posłanniczej działalności Kościoła w takiej sytuacji trzeba położyć silny nacisk na jej zmianę.

Przyczyną trudności w korzystaniu z wymienionych wyżej sakramentów przez wiernych jest niewystarczająca ilość Mszy św., odległość od miejsca ich odprawiania, brak dłuższych i w ciągu dnia powtarzanych dyżurów w konfesjonalach i w odpowiednich dla wiernych godzinach. Często jest to powodowane brakiem kapłanów. W wielu parafiach te sytuacje powoduje brak kaplic w przypadkach dużych odległości od kościoła parafialnego. Innym powodem jest niedostateczna organizacja służby sakramentalnej, niewykorzystanie do ostateczności możliwości istniejących. W dążeniu do rozwinięcia życia sakramentalnego należy położyć na nie szczególną uwagę.

Dla umożliwienia całej społeczności chrześcijańskiej pełnego życia sakramentalnego należy przede wszystkim w kościołach parafialnych odprawiać Msze św. w takich godzinach, aby wszyscy mogli znaleźć (każdego dnia) dogodny dla siebie czas uczestnictwa w Eucharystii. W skomplikowanych warunkach współczesnego życia, ściśle określonego czasu pracy³⁵, odjazdów i przyjazdów środków lokomocji³⁶, godzin przyjęć i wielu innych uzależnień stosowny dla wiernych czas zgromadzeń liturgicznych ma bardzo duże znaczenie. Po drugie kościoły filialne i kaplice w parafii należy tak obsługiwać, aby wierni mogli uczestniczyć w zgromadzeniach liturgicznych (przynajmniej w niedziele)

³² Jan Paweł II, *Dives in misericordia*, 6.

³³ KL 73.

³⁴ Idzie o sakrament kapłaństwa dla tych, którzy je otrzymali, i małżeństwa tych, którzy je zawarli.

³⁵ Prace w przemyśle, transporcie, biurach i innych działach życia społeczno-gospodarczego trwają w wyznaczonych godzinach, pracownicy są zobowiązani do punktualności. W układaniu porządku zgromadzeń liturgicznych trzeba to uwzględnić z pełną troską pasterską.

³⁶ Współczesny człowiek jest wpisany w system mechanizmów życia społeczno-gospodarczego, rozkładów jazdy środkami komunikacji i połączeń w niej oraz innych zależności.

bez usprawiedliwiających przeszkód, mieli sposobność spowiedzi a także przyjęcia innych sakramentów, gdy zachodzi taka możliwość (np. namaszczenia chorych, chrztu, małżeństwa). Wreszcie po trzecie: dla ludzi starych, chorych i fizycznie niesprawnych trzeba organizować specjalnie warunki uczestnictwa w sakramentach, nie wykluczając nawet (po odpowiednim przygotowaniu) liturgii w domach, jeśli nie można pomóc im inaczej.

W celu umożliwienia rozwoju życia sakramentalnego trzeba więcej czasu poświęcać przez duszpasterzy na dyżury w konfesjonalach. Dla wielu osób spowiedź jest związana z dużymi trudnościami natury wewnętrznej. Przystąpienie do sakramentu pojednania w długim oczekiwaniu w kolejce na spotkanie kapłana w konfesjonale te trudności powiększa i zniechęca, powodując rezygnację i odkładanie spowiedzi do sprzyjającej okazji. Ważnym więc czynnikiem są przedpołudniowe i popołudniowe (w odpowiednich godzinach) dyżury w konfesjonalach. Obok zorganizowanych dyżurów w konfesjonalach ważnym czynnikiem rozbudzania życia sakramentalnego są wyjazdy do kościołów filialnych i kaplic w określonych i podanych do wiadomości terminach oraz przebywanie w nich tyle czasu, aby wierni mogli mieć rzeczywistą okazję uczestniczenia w Eucharystii i przystąpienia do sakramentu pojednania.

Wymienione wyżej i inne umożliwiania wiernym uczestnictwa w sakramentach stanowią jedną stronę autentycznej troski pasterskiej o życie sakramentalne wiernych. Wiąza się z nią poświęcenie i zabiegi, specyficzna działalność. Jest to jednak działalność istotna, łącząca się z funkcją kapłańską. Nie mogą zwalniać z niej żadne inne działania w parafii, jak np. administracja, budowanie nowych obiektów w parafii, remonty³⁷. Nauczanie i udostępnianie ludziom sakramentów są zadaniami fundamentalnymi.

B. Programowa formacja życia sakramentalnego

Udostępniając wiernym możliwości obfitego czerpania sił nadprzyrodzonych z sakramentów, duszpasterstwo ma jednocześnie za zadanie programowe działanie pociągające do niego. Jest to druga strona troski pasterskiej o sakramentalne życie wiernych.

Wymieniona wyżej druga strona troski pasterskiej opiera się na wielu działaniach mobilizujących. Do najistotniejszych należą niżej wymienione.

Pierwszym z tych działań mobilizujących jest systematyczne uświadamianie o istocie i znaczeniu sakramentów dla naszego zbawienia. Wymaga ono trwania w Chrystusie, do czego jest konieczne uświęcenie, a zatem: odwrócenie od grzechów i życie wewnętrzne³⁸. Bez sakramentalnego wsparcia siłami nadprzyrodzonymi trwanie w Chrystusie wobec słabości człowieka jest ponad jego siły³⁹. Trwanie w Chrystusie wymaga ponadto od człowieka postawy miłości czynnej, w której mieszczą się wszelkie przykazania człowieka obowiązujące⁴⁰. Trwanie w Chrystusie wymaga wreszcie od chrześcijanina uczestnictwa w Jego funkcjach, czyli udziału w posłannictwie Kościoła, a zatem apostołstwa⁴¹. Siłę do realizacji miłości czynnej na codzien i do apostołstwa dają właśnie sakramenty⁴². Wiernych trzeba zatem wciąż uświadamiać o znaczeniu dla ich zbawienia i wypełniania w świecie swego powołania uczestnictwa w sakramentach a w szczególności życia eucharystycznego⁴³.

Systematyczne uświadamianie w zakresie życia sakramentalnego zaczyna się przygotowaniem do I Komunii św. i do bierzmowania. Trzeba przeprowadzać je tak, aby chrześcijanie przygotowujący się do ich przyjęcia nie ograniczali się do poznania strony zewnętrznej oraz przyswojenia sobie formuł z nimi związanych, lecz w miarę możliwości pojmowali istotę i znaczenie dla ich życia w jedności z Panem. Dobrze przeprowadzone wyżej wymienione przygotowanie należy rozwijać i pogłębiać w kolejnych etapach. Etapy te powinny być zaprogramowanymi cyklami katechez dla dorosłych, wykładami i konferencjami w odpowiednich odstępach czasu regularnie prowadzonymi. One powinny pomagać poszczególnym wiernym pogłębiać i na nowo przeżywać tajemnice sakramentów przez całe życie.

³⁷ Spotykane zjawiska przesuwania na margines nauczania, dyżurów w konfesjonalach i caritas ze względu na budowanie obiektów sakralnych, ich remontów i administracji w parafii są zjawiskiem przeakcentowań w niewłaściwym kierunku i niedomagań organizacji pasterskiej.

³⁸ KK 8, 33, 41, 42; KDK 61; DZ 6.

³⁹ J 15, 5.6; KO 5; KK 42; KDK 17.

⁴⁰ Mt 22, 37-40; Rz 13, 8-10.

⁴¹ DA 2, 3; Jan Paweł II, *Christifideles laici*, 14.

⁴² KK 35, 42; KL 59.

⁴³ Na temat życia Eucharystią por. m.in. pracę M. Nowaka, *Życie Mszą świętą*, Warszawa 1985; S. Witk, *Duszpasterstwo w konfesjonale*, Poznań 1988, s. 370-371.

W celu pogłębiania życia sakramentalnego uświadamianiu musi towarzyszyć pobudzanie woli wiernych do uczestnictwa w sakramentach a w szczególności w Eucharystii. W tym celu trzeba wciąż formować wiernych we wspólnotę słuchającą i przeżywającą słowo Boże, niosącą z pełną świadomością dary, składającą ofiarę, spożywającą Ciało i Krew Pana, wychodzącą z Wieczernika w świat dla budowania w nim porządku ewangelicznego.

Formację takiej wspólnoty, o jakiej mowa wyżej, kształtuje razem z odpowiednim nauczaniem pogajające wiernych do współdziałania wypełnianie poszczególnych elementów życia Eucharystią jako Ofiarą i Komunią św. Trzeba zatem tak przeżywać słowo Boże w liturgii, aby Lud Boży wsłuchiwał się w nie⁴⁴ i otwierał na działanie łaski i charyzmatów. Jednocześnie trzeba działać w tym kierunku, aby Lud Boży przynosił na ofiarę liturgiczną nie tylko owoce swej pracy w postaci materialnej (tzw. „tace”), lecz jednocześnie ofiarował i doskonalił ją samą, swoje trudy i cierpienia, wszystko, czym może uwielbić Boga i okazać swą miłość chrześcijańską, a wreszcie, by je świadomie z Chrystusem, Najwyższym Kapłanem⁴⁵, ofiarował Ojcu. Równocześnie należy pociągać Lud Boży do karmienia się Ciałem i Krwią Chrystusa Pana. Trzeba więc zachęcać wiernych do pożywania Eucharystii, organizować wspólne przyjmowanie Komunii św. przez rodziny (rodziców z dziećmi, rodziny rodzin, rodzin parafii), poszczególne grupy z okazji ich zebrań liturgicznych, poszczególnych stanów i zawodów, z okazji różnych wydarzeń w parafii. Życie konkretnych parafii przynosi nieustannie wydarzenia, które mogą służyć mobilizacji do licznego uczestnictwa w Eucharystii. Duszpasterstwo powinno wreszcie mobilizować do częstej Komunii św. rodziców i wychowawców, apostołów świeckich, grupy wspólnej modlitwy, jak np. żywego Różańca, prowadząc je ku temu, aby często czerpały moc duchową z Eucharystii oraz tworzyły wspólnoty eucharystyczne. Trzeba ponadto działać w tym kierunku, aby poszczególne społeczności chrześcijan stawały się świadomymi wspólnotami eucharystycznymi.

Pasterska działalność rozbudzająca i pogłębiająca życia sakramentalne wiernych jest w całokształcie posłanniczej aktywności kluczowa. Wiąże się ściśle z kapłańską i nauczycielską a także z kultem.

3. Ożywianie i pogłębianie kultu

Pasterską działalnością jest ożywianie i pogłębianie kultu. Chrześcijanie winni oddawać cześć Bogu całym życiem „w duchu i prawdzie” (J 4, 23) przez życie duchowe. Jednocześnie powinni okazywać ją przez kult zewnętrzny — osobisty i publiczny (DA 16) a szczególnie eucharystyczny (KK 28).

Bogu należy się cześć. Mobilizowanie ludzi do jej oddawania jest zadaniem Kościoła. Ma on skłaniać wiernych do czynności, które są wyrazem poddania się Bogu jako najwyższemu Panu i miłości wobec Niego. Pasterstwo ma zatem obowiązek ożywiania i potęgowania kultu uwielbienia Boga (KK 66), Najświętszej Eucharystii (KPK, kan. 943-944), wyjątkowego kultu Majświętszej Maryi Panny (KK 66-67), kultu świętych (KK 50-51) a także obrazów i relikwii (KK 67; KL 111; KPK, kan. 1186-1190). Ożywianie i pogłębianie religijnego kultu jest więc działaniem, które wiąże się tak z formowaniem duchowości jak i życia sakramentalnego. Stanowi ważny element całego systemu działań pasterskich.

Kult w całej swej skali stanowi element życia religijnego. Pasterska działalność ożywia go i potęguje stosownie do roku kościelnego i charakteru środowiska. Rdzeniem działalności rozbudzającej kult jest praca mobilizująca do częstego uczestnictwa w Ofierze eucharystycznej, Komunii św., adoracjach Najśw. Sakramentu, w nabożeństwach i przykładowe w nich uczestnictwo oraz przewodzenie.

III. PRZEWODZENIE

Pasterskim działaniem, niejako organicznie wiążącym się z nauczaniem i formacją życia sakramentalnego, jest przewodzenie Ludowi Bożemu w jednoczeniu się w Chrystusie. Jest ono konkretyzacja królewskiej czyli pasterskiej funkcji Kościoła.

Przewodzenie pasterskie nie oznacza rządzenia na wzór laicki. To ostatnie ucieka się do wymuszania posłuchu władzy nawet do stosowania siły fizycznej. W działalności Kościoła jest ono spełnianiem pasterskiej funkcji Chrystusa, który prowadzi swe owce, a one słuchają Jego głosu i idą za Nim (J 10, 4.5). Chrystus, Król i Pasterz⁴⁶, prowadzi swe owce. Prowadzi je do źródeł życia i chce, aby to życie miały (J 10, 9.10). Prowadzi z miłością aż do oddania za nie swego życia (J 10, 11.15). Jego przewodzenie jest więc służbą. Nie przyszedł bowiem aby Mu służono, lecz aby innym służyć i życie swe oddać

⁴⁴ Tamże, s. 29-55.

⁴⁵ KK 10, 13, 21, 28, 34; KL 83; DK 12, 13; DFK 4.

⁴⁶ KK 6, 13, 18, 21, 28; DB 11; DFK 4; DK 1.

na okup za wielu (Mt 20, 28). Sposób, w jaki Chrystus prowadzi owce do źródeł życia nadprzyrodzonego, jest założeniem dla przewodnictwa pasterskiego i określeniem charakteru pasterskiej funkcji Kościoła.

Określone wyżej wymienionym założeniem pasterskie przewodzenie jest działalnością zorientowaną na jednoczenie w Chrystusie. W zjednoczeniu z Chrystusem jest bowiem pełnia życia, do którego prowadzi dobry pasterz według tekstu ewangelicznego (J 10, 16). Prowadzenie ku zjednoczeniu z Chrystusem i w Nim ludzi między sobą w Jego świadome swej istoty Mistyczne Ciało jest zasadą przewodzenia pasterskiego.

Oparte na tej zasadzie przewodzenie pasterskie mieści w sobie zarówno elementy celu i sposobu. Ważne są jednakowo pierwsze jak i drugie. Podmiot pasterskiego przewodzenia winien bowiem być w pełni świadomy ku czemu w poszczególnych elementach ma prowadzić ludzi, a jednocześnie czynić to według zasad, które obowiązują w rzeczywistości zbawczej jako z jej natury wynikające. Kierowanie się tymi założeniami razem warunkuje autentyzm przewodzenia pasterskiego.

1. Docelowe elementy przewodzenia pasterskiego

Docelowymi elementami pasterskiego przewodzenia Ludowi Bożemu są te, które stanowią strukturalne części autentycznego i pełnego (tj. bez zawężeń do niektórych tylko elementów) życia chrześcijańskiego. Wiąza się one z sobą ściśle, wzajemnie przenikają i dopełniają. Można je jednak w niej wyróżnić i analiza całości życia chrześcijańskiego jako pionowo-poziomego zjednoczenia w Chrystusie wskazuje takie elementy jednoznacznie.

Jak wynika z poprzednich rozdziałów pierwszym z tych wyżej wymienionych elementów jest żywa wiara⁴⁷. Wiara jest fundamentem życia religijnego, koniecznym warunkiem zjednoczenia z Chrystusem. Z wiara łączy się nadzieja życia wiecznego z Bogiem i zmartwychwstania⁴⁸. Mając żywą wiarę i głęboką nadzieję życia wiecznego w rzeczywistości pozaziemskiej, człowiek łatwiej zajmuje postawę eschatologiczną i podejmuje ofiary, łączy je z Ofiarą Chrystusa i wpisuje je w Jego krzyż zbawczy⁴⁹. Żywa wiara i nadzieja są więc niepodważalnym fundamentem autentycznej religijności. Bez nich życie chrześcijańskie jest tylko przyzwyczajaniem do zwyczajów i tradycji domowej („wiary ojców”), zachowaniem pozorów wobec opinii otoczenia, naśladowaniem innych. Żywa wiara i nadzieja życia wiecznego z Bogiem są więc czynnikiem fundamentalnym, ku któremu ma prowadzić pasterstwo wobec każdego człowieka.

Drugim elementem strukturalnym autentycznego życia chrześcijańskiego jest odwrócenie się od grzechu. Grzech jest bowiem nadużyciem wolności, przeciwstawieniem się Bogu i Jego obrazu, służbą stworzeniu a nie Stwórcy (KDK 13). Grzech godzi w najwyższe dobro człowieka, degraduje go i wewnętrznie dzieli poszczególnych ludzi. Jest przeciwstawny miłości, godzi w życie oraz godność bliźnich, zadaje rany Kościołowi (KK 11). Wtrąca człowieka w niewolę i buduje swe struktury w świecie⁵⁰. Z natury swej jest więc przeciw człowiekowi i jego prawdziwemu dobru. Jezus Chrystus wzywa więc wszystkich do doskonałości moralnej (Mt 5, 48)⁵¹, a więc przede wszystkim do odwrócenia się od grzechu i jego odrzucenia. Odrzucenie grzechu i walka z nim jest zatem określonym i istotnym elementem autentycznego życia chrześcijańskiego.

Odrzucenie grzechu i walka z jego wszelkimi przejawami jest jedną stroną chrześcijańskiej doskonałości, do której Chrystus wzywa wszystkich⁵². Do świętości niezbędne są modlitwa, jałmużna i post, które wyzwalają człowieka z grzechu. Świętość wymaga też innych cnót, które upodabniają człowieka do Chrystusa, czyli duchowości chrześcijańskiej. Uświęcanie się człowieka na drodze pozytywnej formacji swej duchowości dla osiągnięcia zbawienia jest kolejnym elementem życia chrześcijańskiego. Powołani są do niego wszyscy, a nie tylko nieliczni, jak np. szukający warunków uświęcenia w życiu monastycznym, instytutach świeckich, zaangażowani wybitnie w apostołstwo świeckich. Jest to zatem trzeci istotny element życia autentycznie chrześcijańskiego.

Warto podkreślić, że wielu uważa za pełnię życia chrześcijańskiego unikanie grzechu. Wiara i unikanie grzechu stanowią konieczny warunek autentycznego życia chrześcijańskiego. Do trwania w nim

⁴⁷ Mt 16, 17; 17, 19; Mk 16, 16; J 1, 12; 3, 16; 5, 24; 6, 47; 12, 44; 1 Kor 16, 13; 1 J 5, 10; Hbr 11, 1-16; KO 5; DM 7; KK 14, 48.

⁴⁸ Rz 8, 24; Kol 1, 5; Tyt 2, 13; KDK 21, 35, 38; KK 35, 41, 48, 64.

⁴⁹ Jan Paweł II, *Salvifici doloris*, 19, 20, 21, 22, 23, 24.

⁵⁰ Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, 36.

⁵¹ EF 5, 3; Kol 3, 12; Ga 5, 22; Rz 6, 22; KO 40.

⁵² KK 39, 40, 41.

trzeba jednak pozytywnej troski o cnoty, o chwałę Bożą, o pomnażanie łask. Autentyzm życia chrześcijańskiego to zatem żywa wiara, unikanie każdego grzechu i życie duchowe. Każdy chrześcijanin jest zatem powołany nie tylko do odrzucenia grzechu, lecz także do świętości pozytywnej w sensie pogłębiania swej duchowości.

Zjednoczenie z Chrystusem, wymagając odrzucenia grzechu i życia duchowego, zakłada jednocześnie jedność z Jego Ciałem Mistycznym. Autentyzm i pełnia chrześcijaństwa wymagają zatem wraz z wymienionymi wyżej elementami zaangażowania chrześcijanina w miłość czynną wobec ludzi oraz apostołstwa.

Chrześcijaństwo jest religią społeczną. Żyjąc wśród ludzi, osoba ma obowiązki społeczne wobec nich⁵³. Nie żyje bowiem w izolacji. Żyjąc i rozwijając się dzięki społeczności, osoba ludzka jest z natury i pozytywnego prawa Bożego zobowiązana do wzajemnych świadczeń na rzecz tej społeczności. Chrystus nakazał zatem wzajemną miłość chrześcijańską, która jest wypełnieniem wszelkich powinności wobec bliźnich. Do pełni chrześcijańskiego życia jest więc nieodzownie potrzebna miłość czynna, stanowiąc znak rozpoznawczy chrześcijaństwa⁵⁴. Zaangażowanie w miłość czynną jest zatem strukturalnym elementem życia chrześcijańskiego. Bez niego nie ma pełni chrześcijaństwa.

Jako element autentycznego i pełnego zarazem życia chrześcijańskiego miłość czynna nie jest czymś nieokreślonym. Jest postawą wobec ludzi, która ogarnia pełnię dobra integralnego człowieka i w osiąganiu tej pełni niesie bliźnim stosowną pomoc. Wyklucza zatem krzywdę i jakkolwiek niesprawiedliwość wobec człowieka a jednocześnie wspiera go w dążeniu do pełni dobra jego ludzkiej natury. Ponieważ na tę pełnię składają się dobra doskonalące całego człowieka, a zatem ducha i ciała, życie doczesne i wieczne, godność i prawa mu należne⁵⁵, środki rozwoju i kultura, miłość czynna mieści w sobie zadania określone istotnymi elementami pełni dobra integralnego człowieka⁵⁶.

Określona przez pełnię dobra integralnego człowieka chrześcijańska miłość czynna jako „nowe przykazanie” konkretyzuje się w wypełnianych wobec człowieka zadaniach. Zadania te można ująć w następujący zestaw:

- Pomoc w dążeniu do zjednoczenia z Chrystusem i osiągnięcia w Nim pełni Dobra, czyli udziału w życiu wiecznym i naturze Boga. Jest to zbawczy aspekt miłości chrześcijańskiej (miłość zbawcza).
- Braterskie traktowanie współbraci, chrześcijańska wobec nich solidarność (Ga 6, 2) i tworzenie świadomej wspólnoty w zjednoczeniu z Chrystusem (miłość wspólnototwórcza)⁵⁷.
- Mobilizowanie do sprawiedliwości i zachowanie jej w każdej sytuacji całokształtu życia (miłość porządkująca).
- Nadawanie pracy charakteru współdziałania z Bogiem⁵⁸, doskonalenia jej dla wspólnego dobra ludzi, powiększanie zasobów dla życia i rozwoju, polepszanie warunków bytowania w godne człowieka⁵⁹, działanie dla postępu (miłość twórcza).
- Niesienie pomocy ludziom w potrzebie, której własnymi siłami zaradzić nie mogą, uwzględniając „wszystkich i we wszystkich potrzebach” (DA 8)⁶⁰.

Pełnia życia chrześcijańskiego wymaga wreszcie udziału w ewangelizacji całego porządku doczesnego oraz apostołstwa w tym kierunku. Wszyscy ochrzczeni uczestniczą w funkcjach Chrystusa, w którego przez chrzest zostali wszczępieni⁶¹, i są członkami Jego Mistycznego Ciała. Są więc powoła-

⁵³ Por. J. F o l l i e t, *L'homme social*, Paris 1961; Cz. S t r z e s z e w s k i, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985, s. 17-21; W. W e b e r, *Person und Gesellschaft*, München 1978.

⁵⁴ J 13, 35; por. S p i c q, *Agape*, t. 3, Paris 1959, s. 170-180; L. S t a c h o w i a k, *Ewangelia wg św. Jana*, Poznań 1975, s. 309; H. W e b e r, *Die Neuheit des Gebotes der Nächstenliebe im Neuen Testament*, t. 1-2, Roma 1960.

⁵⁵ DWR 1, 6; KDK 26, 29; *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, art. 1, 2.

⁵⁶ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Formacja religijnego życia parafii*, Łomża 1980, s. 20-23; *Miłosierni miłosierdzia dostąpią*, Łomża 1989, s. 118-120.

⁵⁷ KDK 23-24, 32, 37, 42, 78, 84, 92; P a w e ł VI, *Populorum progressio*, 17, 43-44, 66, 79, 82; *Octogesima adveniens*, 17; J a n P a w e ł II, *Homilia podczas Mszy św. dla pracujących na roli*, Recife, 7 lipca 1980 r., 4; *Przemówienie do delegacji NSZZ „Solidarność”*, Rzym, 15 stycznia 1981 r., 1; Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o niektórych aspektach „teologii wyzwolenia”* (skrót: ITW), 9, 85; *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu* (skrót: ICHW), 89-90.

⁵⁸ KDK 34; J a n P a w e ł II, *Laborem exercens*, 25, 26; Do robotników „Solvay'u”, Rosignano, 19 marca 1982 r., 7, 11; por. S. W y s z y ń s k i, *Duch pracy ludzkiej*, Poznań 1957, s. 53-62; R. Rossi, *Le travail humain*, Vatican 1981; F. W o r o n o w s k i, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 3, Warszawa 1988, s. 477.

⁵⁹ KDK 9; J a n P a w e ł II, *Liturgia słowa w San Pedro Sula*, 8 marca 1983 r., 2.

⁶⁰ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Miłosierni miłosierdzia dostąpią*, s. 118-128.

⁶¹ KK 31; DE 22.

ni do apostołstwa i mają obowiązek wypełniania go stosownie do swoich możliwości osobowych⁶².

Autentyczne i pełne życie chrześcijańskie mieści w sobie wszystkie wymienione wyżej elementy strukturalne. Jego autentyzm wymaga żywej wiary, odwrócenia od grzechu oraz duchowości chrześcijańskiej. Pełnia chrześcijaństwa wymaga ponadto nie tylko religijności indywidualistycznej i biernej, lecz także społecznej postawy, współdziałania z współbraćmi oraz całym Kościołem. Wymaga zatem uczestnictwa w realizacji czynnej miłości Kościoła na każdy dzień oraz udziału w zbawczej i ewangelizującej rzeczywistości ziemską misji Kościoła w świecie.

Autentyczne i pełne życie chrześcijańskie aktualizuje się w teologicznej wizji człowieka („unisty”), rodziny i społeczności (Unum). Pastorskie przewodzenie polega więc na prowadzeniu wiernych ku konkretyzowaniu tych wizji, a zatem: ku żywej wierze i nadziei wiecznego życia z Bogiem, ku świętości osoby (odwrócenie od grzechu i położeniu akcentu na duchowość chrześcijańską), ku społecznemu realizowaniu miłości czynnej ze szczególnym uwzględnieniem w niej aspektu miłosierdzia, czyli miłości miłosiernej⁶³, oraz apostołskiej aktywizacji wiernych do niej zdolnych. Są to istotne elementy całokształtu życia chrześcijańskiego i one są docelowymi dla przewodzenia pasterskiego. Duszpasterz ma za zadanie prowadzić wiernych ku łącznej ich aktualizacji w swoim życiu osobistym i społecznym, kulturowym, gospodarczym i politycznym, uświęcając się i budując Królestwo Boże na ziemi.

2. Elementy przewodzenia dotyczące sposobu

Pasterskie przewodzenie wiernym w urzeczywistnianiu przez nich strukturalnych elementów życia chrześcijańskiego opiera się na postawie pasterzy, odpowiedniej obecności wśród wiernych oraz działaniach formujących. Są to najistotniejsze czynniki.

Pierwszym elementem przewodzenia pasterskiego jest postawa. Nią pasterz prowadzi jako wzór postępowania wiernych. Winien on zatem doskonalić siebie w taki sposób, aby stawał się coraz bardziej obrazem Chrystusa. Jest to fundamentalne założenie przewodzenia pasterskiego w aspekcie sposobu.

Postawę pasterską znamionują przede wszystkim czynniki, które tworzą osobowość pasterza. Należą do nich wymienione niżej.

Pełne zjednoczenie z Chrystusem. Wyraża się ono autentyczną świętością życia. Chrystus jest w najwyższym stopniu święty⁶⁴, żąda świętości (por. np. Mt 5, 48) i uczy jej własnym przykładem. Pasterz winien być świadomy tego, że jest z Chrystusem zjednoczony i że On w nim i przez niego działa dla uświęcenia i zbawienia świata. Winien zatem żyć Jego świętością, o niej świadczyć swoją postawą w świecie i ku niej pociągać innych jej mocą⁶⁵. Jak Chrystus wzywał do naśladowania Go i uczenia się od Niego, tak pasterz, który działa jako Jego narzędzie, ma być wzorem życia chrześcijańskiego i swoją postawą prowadzić innych do zjednoczenia z Bogiem i trwania w tym zjednoczeniu. Jest to fundamentalna zasada pasterskiego przewodzenia.

Z fundamentalnej zasady pasterskiego przewodzenia wynika i z nią ściśle się wiąże umiłowanie modlitwy i liturgii⁶⁶. Modlitwa jest mocą chrześcijaństwa i duszpasterstwa⁶⁷. Nią pasterz winien żyć na codzień, w niej przewodzić społeczności religijnej i ku niej kierować wszystkich. Jednocześnie winien odznaczać się wielkim umiłowaniem liturgii. Z nią łączy się modlitwa, ona jest oddawaniem czci Bogu i w niej ludzie mają otwarte źródło łask. Liturgia jest więc mocą duszpasterstwa, ewangelizacji i zbawienia⁶⁸. Powinna zatem stanowić centrum pasterskich działań i umiłowani. W niej pasterz prowadzi oraz winien czynić wszystko, by przez jej sprawowanie prowadził Lud Boży do coraz pełniejszego zjednoczenia z Chrystusem i w Nim wiernych między sobą w autentyczną wspólnotę.

Pasterska postawa znamionuje pedagogia. Pasterz, nauczyciel i kapłan, jest jednocześnie wychowawcą. Uczy i prowadzi swoim przykładem. W przykładzie zawierzenia Bogu, oddania się Mu, posłuszeństwa i czci, miłości człowieka i gotowości służenia mu, poszanowania jego niezbywalnych praw⁶⁹ i wspierania w dążeniu do pełni dobra, troski o pokój między ludźmi i ład społeczny pasterz

⁶² DA 2-4; *Christifideles laici*, 14.

⁶³ Jan Paweł II, *Dives in misericordia*, 8.

⁶⁴ KK 8, 28, 39, 40; DK 12.

⁶⁵ DK 5, 12-14.

⁶⁶ Zob. F. Woronowski, *Zarys teologii pastoralnej*, t 1, s. 147-148.

⁶⁷ Mt 21, 22; Mk 11, 24; Łk 11, 13; 18, 1; J 14, 13; 16, 23-24; KK 10, 44; DK 14; DA 16.

⁶⁸ KL 2, 10, 11, 35; KK 50.

⁶⁹ KDK 26, 29; DWR 1, 6; Jan Paweł II, *Laborem exercens*, 19; *Przemówienie na 68 Sesji MOP*, 15 czerwca 1982 r., 4; *Homilia podczas nabożeństwa maryjnego*, Katowice, 20 czerwca 1983 r., 12.

wychowuje i przewodzi zarazem w wychowywaniu do chrześcijaństwa. Pasterska pedagogia jest więc czynnikiem ogromnej wagi. Brak jej w postawie pasterskiej nie tylko osłabia przewodzenie, lecz często czyni je mało skutecznym.

Zmianiem pasterskiej postawy jest miłość. Mieści ona w sobie wychodzenie naprzeciw człowiekowi⁷⁰, uznawanie praw każdej osoby⁷¹, służbę⁷², solidarność i miłosierdzie⁷³. Postawę miłości pasterstwo zajmuje wobec wszystkich, nie wykluczając swoich prześladowców. Chrystus bowiem nakazał miłość nieprzyjaciół (Mt 5, 44-45) i za grzeszników złożył swe życie w ofierze. W postawie pasterskiej musi zatem być szukanie człowieka, ratowanie go przed potępieniem, jednocześnie z Chrystusem, troska o trwanie w tym zjednoczeniu i gotowość niesienia pomocy w każdej potrzebie.

Nastawienie apostołskie. Jego podłożem jest miłość (DA 8). Polega na trosce o pomoc w nawracaniu się ludzi, uświęcaniu i zbawieniu. Św. Paweł Apostoł wyraził ją najdobitniej w sformułowaniu: „Stałem się wszystkim dla wszystkich, aby uratować za wszelką cenę choć niektórych” (1 Kor 9, 22). Apostolskie nastawienie to zatem nie prowadzenie biura parafialnego, zarządzanie mieniem parafii i rzadzenie jej społecznością. To troska o uświęcenie ludzi i budowanie przez nich chrześcijańskiego porządku w świecie nie licząca się z żadnym trudem i ofiarą. Prowadzenie biura lub zarządzanie przy tym mieniem parafialnym są tylko środkami pomocniczymi w służbie apostołskiej.

Wymienione wyżej elementy są integralnymi czynnikami duchowości pasterskiej. Jej formacja i pogłębianie są fundamentalnym założeniem dotyczącym sposobu przewodzenia. Pasterz o bogatej duchowości pasterskiej przewodzi wiernym swoją obecnością wśród nich, która jest kolejnym istotnym aspektem przewodzenia.

Duchowo wyrobiony pasterz przewodzi społeczności religijnej swoją obecnością wśród nich. Jak światłość w ciemności świeci im przykładem swego zachowania. Obecnością swoją uczy odrzucania zła moralnego, zachowania godnego chrześcijan oraz mobilizuje do tego. Stara się być w parafii wszędzie, a nie ogranicza się tylko do miejsc (domów) wybranych. Obecny w parafii w różnych jej miejscach (stosownie do możliwości) pobudza wiernych do reakcji dobrem wobec przejawianego zła (por. Rz 12, 17-21). Obecność pasterza składającego świadectwo swej wiary, zjednoczenia z Chrystusem i miłości wobec człowieka jest ważnym elementem ułatwiającym i wzmacniającym przewodzenie bezpośrednio.

Postawa i obecność są częścią przewodzenia w zakresie sposobu. Niezbędne jest ściśle z nimi powiązane właściwe i bezpośrednie prowadzenie ku konkretyzacji docelowych elementów. Pasterstwo wskazuje je wiernym i ku nim prowadzi Lud Boży. Gromadzi go zatem i przewodzi modlitwom o wiarę, poucza i mobilizuje do ich kontynuowania w domu i pracy⁷⁴. Rozmodlenie Ludu Bożego przez przewodzenie w modlitwach społecznych i tchnięcie w niego ducha modlitwy jest fundamentalnym czynnikiem w omawianym aspekcie. Z nim wiąże się kolejny, tj. przewodzenie w liturgii z takim w nią zaangażowaniem, aby uczestniczący w niej mogli przeżywać ją jak najgłębiej i czerpać z niej nowe siły do życia w Chrystusie. Przewodzenie to winno być w najwyższym stopniu i wszechstronnie przygotowane (łącznie z tekstami), przepojone modlitwą i przeprowadzane z najwyższą czcią dla Boga oraz miłością człowieka. Przewodzenie uświęcaniu się społeczności chrześcijańskiej powinno odznaczać się najgłębszą troską o życie duchowe przez własny przykład i ciągłą mobilizację wiernych do niego w sposób żywy, wiązany z życiem codziennym, z potrzebami wiernych i uwzględnieniem ich problemów⁷⁵. Jednocześnie powinno być prowadzeniem wiernych ku tworzeniu wspólnoty przez zaangażowanie się pasterstwa praktycznie w miłosierdzie chrześcijańskie i organizowanie do współdziałania zespołów charytatywnych. Wreszcie ma się ono wyrażać pociąganiem wiernych do apostołstwa przez własne w nie zaangażowanie i dobieranie współpracowników świeckich, zakonników i zakonnic, członków instytutów świeckich.

Przewodzenie przez własne zaangażowanie oraz pociąganie innych do współdziałania w pogłębianiu życia religijnego, wyrażającego się wspólnotą eucharystyczno-charytatywną i apostołstwem, polega jednocześnie na formowaniu programów oraz działań, które ten program pogłębiania życia religijnego urzeczywistniają na co dzień. Działania te stanowią system pasterskich zabiegów mających

⁷⁰ Zob. F. Woronowski, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 1, s. 151.

⁷¹ Tamże, s. 152-153.

⁷² Tamże, s. 154-155.

⁷³ Por. E. Przekop, *Przewodnik duszpasterski według Kodeksu Jana Pawła II*, Olsztyn 1990, s. 15.

⁷⁴ Szczególnie przez łączenie pracy z ofiarowaniem we Mszy św. i wpisywanie jej w zbawczy krzyż Chrystusa (Laborem exercens, 27).

⁷⁵ Bez uwzględnienia tego elementu samo nawoływanie — przy braku zaangażowania — może ulegać spłyceniu i stawać się powtarzaniem nie budzącym u słuchaczy zainteresowania.

na celu jednoczenie świata w Chrystusie. W system ten obok nauczania i kształtowania życia sakramentalnego, jako rozwinięcie przewodzenia, wchodzi wszelkie działania, które służą pionowo-poziomemu jednoczeniu świata w Chrystusie. Jednym z pierwszych jest wychowawstwo.

IV. PASTERSKA DZIAŁALNOŚĆ WYCHOWAWCZA

Wychowawcza działalność jest funkcją Kościoła w świecie. Wychowanie ma bowiem ogromne znaczenie dla człowieka, życia rodzinnego i społeczeństwa. Znaczenie wychowawcze podkreślają liczne dokumenty Kościoła dawniejsze i najnowsze⁷⁶. Sobór Watykański II wyakcentował w Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim znaczenie wychowania młodzieży i ciągle jakieś kształtowanie dorosłych (Wstęp). Kościół ma udział w rozwoju i postępie wychowania przez głoszenie i wprowadzanie w życie zasad Ewangelii. Jednocześnie Kościół wprost uczestniczy w wychowawczej aktywności i dąży do jej rozwoju⁷⁷. Pasterstwo ma zatem obowiązek prowadzenia wszechstronnej działalności wychowawczej.

Pasterska działalność wychowawcza jest wieloaspektowa. Ma różne rodzaje i w nich wiele form. Polega bowiem na własnym działaniu wychowawczym pasterzy oraz na formowaniu przez nich postaw i działań wychowawczych innych osób, grup i instytucji. Ponadto w działalności wychowawczej występuje wiele czynników, które różnicują formy oddziaływań. W działalności tej trzeba bowiem brać pod uwagę m.in. eliminowanie zgrzeszeń⁷⁸, pozytywne oddziaływanie przykładem własnego postępowania, korygowanie błędnych postępowań współbraci, wskazywanie zasad właściwego postępowania, organizowanie chrześcijańskiego wychowania przy pomocy różnych czynników⁷⁹ a także przewodzenie im.

Czynnikiem wiodącym w złożonej działalności wychowawczej pasterstwa na pierwsze miejsce wysuwa się własne oddziaływanie swoją osobowością i postawą. Od jej formacji powinien zatem zacząć wychowawczą aktywność każdy pasterz i apostoł.

1. Pasterz — wychowawca

Głosząc Ewangelię i sprawując sakramenty, pasterz w Kościele Chrystusowym prowadzi Lud Boży do zbawienia i ewangelizowania porządku doczesnego, świecić mu swoim życiem i zachowaniem. Jako pasterz, który prowadzi do pełni dobra, dąży programowo do tego, aby całą swoją postawą w świecie, obecnością wśród ludzi, działalnością i odnoszeniem do każdego człowieka był wychowawcą do życia w pełni chrześcijańskiego. Wychowawcze działanie pasterskie w całym systemie aktywności posłanniczej-Kościola jest bowiem dużej doniosłości.

W wychowawczej działalności pasterz dąży do kształtowania swoim zachowaniem moralnej doskonałości wiernych, do ich pogłębionej duchowości, do materializowania zadań miłości oraz apostołstwa. W tym celu kładzie w swym zachowaniu akcent na te czynności, które mobilizują do ich osiągania przez wiernych. Przykładem swej żywej wiary, modlitwy i czci Bogu oddawanej potwierdza to, czego naucza w homiliach, katechezie i innych rodzajach nauczania⁸⁰. Jednocześnie unika wszystkiego, co mogłoby osłabiać u wiernych wiarę i postawy moralne. Strzeże więc prawdy, wyklucza ze swego życia codziennego jakiegokolwiek niedotrzymywanie obietnic. Przestrzega punktualności.

⁷⁶ Benedykt XV, *List apostolski Communes Litteras*, AAS 11 (1915) 172; Pius XI, *Divini Illius Magistri*, AAS 22 (1930) 49-86; Pius XII, *Przemówienie do młodzieży A. C. J.*, w: *Discorsi e Radiomessagi*, t. 8, s. 53-57; *Przemówienie do ojców rodzin francuskich*, t. *Discorsi e Radiomessagi*, t. 13, s. 241-245; Jan XXIII, *Przemówienie w XXX rocznicę wydania encykliki Divini Illius Magistri*, AAS 52 (1960) 57-59; Paweł VI, *Przemówienie do członków F.I.D.A.E.* (Związek Instytutów Podlegających Władzy Kościelnej), w: *Encicliche e Discorsi di S.S. Paolo VI*, Roma 1964, s. 601-603; *Akta i dokumenty przygotowawcze Soboru Watykańskiego II*, seria I, *Antepraeparatoria*, t. 3, s. 363-364, 370-371, 373-374; Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, 36; *Laborem exercens*, 10, 18; *Spotkanie z intelektualistami*, Uniwersytet w Coimbra, 15 maja 1982 r., 4.

⁷⁷ Wyrazem tego jest przede wszystkim *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Soboru Watykańskiego II*.

⁷⁸ Mt 18, 6-7; Rz 14, 13; 1 Kor 8, 12; 15, 33.

⁷⁹ Do tych czynników należy zaliczyć przede wszystkim rodziny, sąsiedztwo, szkołę, grupy, a dalej środki masowego przekazu myśli (szczególnie telewizję), które docierają do wychowywanych i wywierają na nich swój wpływ.

⁸⁰ Np. w napomnieniach, w rozmowach z wiernymi, w organizowanej w parafii gazecie ściennej, w publikacjach oraz innych wystąpieniach.

W mowie pasterza nie ma wyrażen wulgarnych, dwuznaczników i niesubtelnych dowcipów, którymi podważałby swoją duchowość „być w Chrystusie”. Wyklucza nietrzeźwość, zdzierstwo, chciwość pieniądza, nieczułość na ludzkie cierpienie, odpłacanie złem za zło popełnione. Przez te i inne podobne zachowania pasterz pobudza wiernych do walki ze złem, odwracania się od grzechu i wszelkiej nieuczciwości, od braku szlachetności. Jest to więc działalność wielkiej doniosłości, torująca drogę innym działaniom wychowawczym.

Temu elementowi wychowawczej działalności pasterza powinna towarzyszyć aktywność pociągająca wiernych do pogłębiania duchowości. Pasterz — wychowawca swoim rozmodleniem i blaskiem cnót ma pociągać innych do uduchowienia i uświęcania swych obowiązków oraz pracy, do wpisywania swych cierpień i trudów w krzyż Chrystusa⁸¹. W szczególny sposób winien być wychowawcą w tym aspekcie swoją postawą w sprawowaniu sakramentów, adoracją Najśw. Sakramentu, uduchowionym przewodnictwem w modłach Kościoła, troską o kult, który Bogu się należy⁸².

Jednocześnie pasterz — wychowawca swoją działalnością wychowawczą nastawia wiernych na wzajemną miłość chrześcijańską. Miłość jest rdzeniem autentycznego życia chrześcijańskiego. Nią się mierzy życie duchowe chrześcijan (por. KK 42) i jednocześnie życie społeczne. Życie Mistycznego Ciała Chrystusa według wymagań jego natury i nakazów Nowego Testamentu (J 13, 34; 15, 12) ma być wzajemną służbą wiernych sobie, solidarnością (Ga 6, 2). Chrześcijanie mają obowiązek świadomego formowania się we wspólnoty eucharystyczno-charytatywne, w jedno w Chrystusie („Unum”). W tworzeniu tej wspólnoty duchowej i solidarnie się współbudującej oraz umacniającej swe więzi w Jezusie Chrystusie i Jego Duchu Świętym, który jednoczy wszystkich jako zasada jedności Ludu Bożego⁸³, przewodzi pasterstwo i ono wychowuje wiernych do wzajemnej służby współbraci.

Do miłości pasterz wychowuje wiernych przez osobiste zaangażowanie w niesieniu pomocy potrzebującym. Interesuje się więc potrzebami wiernych powierzonych przez Kościół jego pasterskiej opiece, odwiedza cierpiących, czyni dla nich to wszystko, co jest możliwe w jego konkretnych warunkach, swoim przykładem pociągając innych do współdziałania w tym kierunku. Przez swoją postawę i zaangażowanie w niesienie pomocy człowiekowi w różnych jego potrzebach społeczność parafialną czyni rzeczywistą i świadomą swego powołania wspólnotą miłości.

Wychowawcza obecność i postawa pasterza w społeczności chrześcijańskiej stanowi dużej wagi czynnik urzeczywistniania się wizji wspólnoty w Chrystusie. Czynnik ten staje się tym bardziej działającą wychowawczo, gdy pasterz programowo formuje jednocześnie postawy wychowawcze wiernych.

2. Formacja postaw wychowawczych

Wychowując wiernych swoją obecnością wśród nich, własną postawą i działaniem, pasterz potęguje swoje oddziaływanie wychowawcze, gdy jednocześnie formuje postawy wychowawcze innych wiernych. Jest to obok własnego oddziaływania drugi strukturalny element całej wychowawczej działalności pasterstwa.

Mając za zadanie wychowanie społeczności chrześcijańskiej do świętości miłości (KK 42) i apostołskiego zaangażowania, pasterstwo wzmacnia i rozszerza swój wpływ wychowawczy przez angażowanie do współdziałania w tym kierunku najbliższego kregu współpracowników. Dla realizacji tego założenia pasterstwo musi wytworzyć z wymienionymi prawdziwy zespół wychowawczy, działający społecznie, promieniujący wzajemną miłością i oddaniem wprowadzaniu w życie zasad Ewangelii. Oznacza to, że proboszcz z wikariuszami i innymi współpracownikami w parafii mają tworzyć najbardziej przykładowy zespół współpracy, zdolny do ofiary i budowania duchowego klimatu swoją harmonią i współsłużbą.

Jednocześnie z wychowawczym oddziaływaniem wymienionego wyżej zespołu pasterstwo dąży do tego, aby wychowanie szkolne i katechetyczne było autentycznie chrześcijańskie. Szczególnie ważnym czynnikiem jest wychowanie przez katechezę. Ta ostatnia powinna być zatem nie tylko nauczaniem, lecz właśnie wychowywaniem chrześcijańskim we wszystkich aspektach życia religijnego. Właściwa i pełna troska o taką katechezę jest więc kolejnym czynnikiem pasterskiej działalności wychowawczej.

Olbrymnie znaczenie dla wychowywania wiernych do życia autentycznie chrześcijańskiego ma mobilizowanie rodzin do wychowawczego współdziałania z duszpasterstwem. Rodziny mają z samej

⁸¹ Jan Paweł II, *Salvifici doloris*, V; *Laborem exercens*, 27.

⁸² KK 43, 51, 66, 67; KDK 57; DB 35; DKW 19-23; DK 18; DA 16.

⁸³ KK 4, 13, 22; DE 2.

swej natury zasadniczy wpływ na formację postaw swych członków⁸⁴. Wychowanie potomstwa jest ich powołaniem⁸⁵ i zarazem obowiązkiem⁸⁶. W wychowawczej działalności pasterskiej należy więc dążyć do ukształtowania najszerszej współpracy z rodzinami i wpływać na ich właściwe postawy w dziedzinie wychowania.

Ważną rolę w dziedzinie wychowania spełniają również grupy. W nich dochodzi bowiem do głosu zbiorowe oddziaływanie na sposób bycia i działania człowieka w swoim środowisku⁸⁷. Formowanie postaw wychowawczych poszczególnych w nich apostołów świeckich i przez nich kształtowanie wpływów pedagogicznych całej grupy jest liczącym się elementem wzmacniania pasterskiej działalności w tym kierunku. W działalności tej pasterstwo ma więc za kolejne zadanie formowanie i nastawianie na działalność wychowawczą poszczególnych grup, które powinny dopełniać prace wychowawczą czynników wyżej już wymienionych.

Wreszcie w formacji postaw wychowawczych pasterstwo ma za zadanie tworzenie klimatu wychowawczego w całej społeczności religijnej. W celu wytworzenia go pasterstwo uświadamia ją o znaczeniu dla dobra wspólnego postaw społecznych poszczególnych ludzi, ich moralności i solidarności i troski o dobro wspólne. Jednocześnie pogłębia świadomość wszystkich o skutkach zgorznięcia i potrzebie usuwania go z życia wspólnoty religijnej. Wreszcie mobilizuje wszystkich do pozytywnego przyczyniania się do budowania innych dobrym przykładem oraz wychowawczego współdziałania z przewodzącym im pasterstwem. Wytworzenie takiego klimatu wychowawczego w społeczności ma siłę opinii publicznej, która odgrywa ważną rolę w zachowaniu poszczególnych członków wspólnoty.

W kształtowaniu postaw wychowawczych i odpowiedniego klimatu sprzyjającego wychowaniu w środowisku powinny służyć pasterstwu dostępne w konkretnych warunkach środki masowego przekazu myśli. Trzeba dla tych celów wykorzystać filmy o treści wychowawczej, odpowiednią lekturę, czasopisma, materiały własne powielane i inne dostępne. Ponadto ważną rolę w środowisku powinna spełniać dobrze prowadzona gazetka ścienna, gabloty informujące, tablica informacyjna przez duszpasterstwo prowadzona oraz inne środki w konkretnym środowisku dostępne i mogące stanowić czynnik kształtujący myślenie i postawy. Ich właściwe i praktyczne udostępnianie wiernym oraz zmobilizowanie do korzystania z nich jest ważnym sprzymierzeńcem pasterstwa.

3. Nadawanie właściwego charakteru wychowaniu w parafii

W pasterskiej działalności wychowawczej ważnym czynnikiem jest nie tylko mobilizowanie wszystkich do udziału w wychowawstwie, lecz także jego właściwy dla chrześcijaństwa charakter. Idzie o to, aby wychowanie prowadziło do autentycznego chrześcijaństwa i zarazem uwzględniało wszystkie wymiary życia religijno-społecznego. Jednostronne bowiem wychowanie religijne kryje w sobie wiele niedomagań na przyszłość tak dla wychowywanych jak i ich otoczenia. Przez luki w wychowaniu łatwo wdzierają się w życie wychowywanych zjawiska, do których spotkania są nieprzygotowani. Zderzenie z nimi sprawia im często poważne trudności w życiu a nawet zachwiania w tych aspektach wychowania, w których były kształtowane ich postawy. Należy więc dążyć do tego, aby chrześcijanie byli wychowywani wszechstronnie do życia religijno-społecznego i do stawienia czoła wszelkim przejawom zła.

Mogące sprostać wymienionym wyżej wymaganiom wychowanie musi być przede wszystkim gruntownie chrześcijańskie⁸⁸. Ma ono uspołecnić człowieka⁸⁹. Żyje on w społeczności, korzysta z dobra społecznego przez nią tworzonego, winien zatem żyć w harmonii z nią i ją wzmacniać swoim zachowaniem oraz współdziałaniem dla jej dobra. Wychowanie winno więc przygotować człowieka do odpowiedzialności, poszanowania praw innych ludzi, pracowitości, sprawiedliwości we wszystkich jej wymiarach, właściwego traktowania pracy⁹⁰, poszanowania mienia społecznego i porządku publi-

⁸⁴ KDK 25, 42, 47, 52, 61; DWCH 3.

⁸⁵ DA 9, 11, 19, 30.

⁸⁶ KDK 52, 61; DWCH 3, 6, 7, 8; DWR 5.

⁸⁷ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 2, Warszawa 1986, s. 472-484, 485-500.

⁸⁸ DWCH 1, 2, 3, 4, 7; KDK 48, 87, 89; DWR 5; Dokument Stolicy Apostolskiej o wolności religijnej,

Konferencja w Madrycie, 13 września 1980 r., 4.

⁸⁹ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 2, s. 336-346.

⁹⁰ Tj. traktowania podmiotowego, o którym pisze J a n P a w e ł II w encyklice *Laborem exercens*, 6, 7, 9-10, 12-13; por. także np. *Do robotników „Sotway'u”*, 7-8, 9; *Przemówienie na 68 Sesji MOP*, 2, 7-9, 11, 14; ICHW 83.

cznego, dialogu i współdziałania z innymi, solidarności⁹¹. Religijno-społeczne wychowanie wymaga jednocześnie przygotowania człowieka do życia rodzinnego, do gościnności i chrześcijańskiej miłości czynnej⁹². Ma więc ustawić po chrześcijańsku do zagadnień seksualnych⁹³, przygotować do życia rodzinnego jako wspólnoty życia i miłości (KDK 48) oraz Kościoła domowego (KK 11) a wreszcie wprowadzić w realizację zadań miłości we wszystkich jej wymiarach. Wychowanie to ma ponadto przygotować do trzeźwości⁹⁴ i życia wedlug etosu chrześcijańskiego. Chrześcijanin jest powołany do świętości i ku niej ma go kierować wychowanie chrześcijańskie. Ma ono wreszcie wprowadzić go w apostołstwo, w miłość ojczyzny⁹⁵ i przysposobić do kultury chrześcijańskiej⁹⁶. Chrześcijańskie wychowanie jest zatem złożone i głębokie. Stanowi szkołę życia chrześcijańskiego i społecznego zarazem. Wymaga zatem umiejętności i własnej postawy wiary oraz miłości wychowujących. Szkołę tę musi formować i przewodzić jej przez pasterstwo.

Ustawienie wychowania, które uwzględni wszystkie wymienione wyżej elementy i wszystko co jest z nimi związane, jest wówczas właściwe, gdy przyjmuje za cel pełne zjednoczenie w Chrystusie, tj. z Nim samym i w Nim wychowujących i wychowywanych w jedność miłości, obejmującej pełnię dobra integralnego człowieka. Zjednoczenie to zakłada bowiem odwrócenie od grzechu, głęboką duchowość chrześcijańską, zaangażowanie w miłość czynną, apostołstwo i tworzenie w świecie kultury, która wyrasta na gruncie Ewangelii⁹⁷. Formuje ono typ chrześcijanina „unisty”, czyli zmierza do konkretyzacji najgłębszej wizji człowieka i społeczności jednocześnie. Dążąc zatem do nadania wychowaniu chrześcijańskiemu właściwego charakteru, pasterstwo ma za zadanie nastawiać je na wymienioną wyżej jedność („unum”), utwierdzać je w tym kierunku, rozwijać wszechstronnie i coraz bardziej pogłębiać.

Nastawianie wychowania chrześcijańskiego na jedność w Chrystusie jest działaniem zawsze aktualnym, ogromnej doniosłości dla osoby i społeczności i złożonym. Stanowi istotny element pasterstwa. Odnosi się do wszystkich czynników uczestniczących w wychowaniu. W szczególności dotyczy wychowania w rodzinach.

Przewodzenie i nastawianie wychowania do pełnego zjednoczenia w Chrystusie wyraża się wieloma formami oddziaływania pasterskiego. Pierwszą z nich jest przygotowanie społeczności wiernych do właściwego wychowywania chrześcijańskiego.

Zorientowane na wychowanie wiernych pasterstwo prowadzi ciągłą działalność przygotowującą do wychowywania młodszych pokoleń w duchu zjednoczenia w Chrystusie. Wskazuje na dobro, które niesie właściwe wychowanie dla jednostki i społeczności. Przypomina obowiązek służenia młodszemu przez ich wychowanie. Uczy metod i podaje środki, przy pomocy których działa się wychowawczo, prowadząc niejako szkołę chrześcijańskiego wychowania. W miarę potrzeb i możliwości służy odpowiednimi materiałami pomocniczymi⁹⁸. Przygotowanie wiernych do zadań wychowawczych stanowi ważny krok naprzód w całej pasterskiej działalności wychowawczej.

Innym elementem nastawiania na właściwe wychowanie jest zaznajamianie wiernych uczestniczących w wychowawczej aktywności z odpowiednim programem wychowawczym. Pasterstwo powinno taki program przygotować, podawać go do wiadomości wiernych, objaśniać oraz angażować do wspólnego wypełniania. Jest to element porządkujący i harmonizujący działalność wychowawczą w konkretnym środowisku.

Następnym istotnym elementem jest praca pasterska nad przyjęciem wychowawczego programu przez wszystkich i współprowadzenie go w życie. Element ten wymaga od pasterzy szeroko zakrojonego oddania się dziełu wychowania wiernych, służenia wielu rodzinom i grupom szczególną po-

⁹¹ KDK 30, 32; DA 14; Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 15, 16; *Laborem exercens*, 8, 20; ITW 29-30; ICHW 84, 89, 90-91.

⁹² Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, 44.

⁹³ DWCH 1.

⁹⁴ Jest to zagadnienie dużej wagi ze względu na stan zagrożeń społeczeństwa przez alkoholizm, czego w Polsce obecnie udowodnić nie trzeba.

⁹⁵ KDK 75; Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 15; *Przemówienie w UNESCO*, 2 czerwca 1980 r., 4; *Homilia podczas nabożeństwa maryjnego*, 17; *Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej*, Kraków, 22 czerwca 1983 r., 6; *Przemówienie wygłoszone z okazji czterdziestolecia bitwy o Monte Casino*, Rzym, 17 maja 1984 r., 9; F. Woronowski, *Ojczyzna oczekiwana*, Łomża 1991, s. 72-78.

⁹⁶ KDK 56-59, 61-62; Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 11; *Homilia w Saint-Denis*, 31 maja 1980 r., 9; *Spotkanie z intelektualistami*, 2-3, 5; ICHW 96.

⁹⁷ DWCH 3, 8; KDK 57; DM 57.

⁹⁸ Ważną rolę w tym zakresie powinny spełniać biblioteki parafialne.

moć oraz mobilizowania innych do służby wspierającej wysiłki wychowawcze w napotykanym trudnościach.

Wreszcie ważnym elementem w ciągłym procesie wychowywania w środowisku jest swego rodzaju sprawdzanie trafności postępowania wychowawców, korygowanie stosowanych postępowania i usuwanie tego wszystkiego, co właściwemu wychowaniu chrześcijańskiemu nie służy. Jest to szczególnie ważne w sytuacjach obrony wychowywanych przed grożącą im degradacją na skutek zetknięcia się z patologią społeczną i ich uleganiem jej wpływowi oraz sytuacjach wymagających już terapii. Nadawanie właściwego charakteru wychowawczej działalności w środowisku chrześcijańskim powinno stanowić ważny czynnik wychowania do autentycznego oraz całościowo pojętego zjednoczenia w Chrystusie, przez które świat staje się Królestwem Boga na ziemi.

Pasterska działalność wychowawcza, ledwie zarysowana wyżej omówionymi elementami, powinna rozwijać się i pogłębiać w każdej warstwie i kierunku duszpasterstwa. W niej mieści się bowiem świadectwo o Chrystusie⁹⁹ i najgłębsze budowanie chrześcijańskiego porządku w świecie. Jest głoszeniem Ewangelii i jednocześnie wprowadzaniem w życie jej zasad. Stanowi więc strukturalną działalność pasterską i bez niej pasterstwo jest osłabione jako pozbawione potężnej siły autentyzmu pasterskiego oddania budowaniu Kościoła w świecie.

V. FORMACJA DUCHOWOŚCI

Szeroki wachlarz pasterskich działań stanowi formacja duchowości chrześcijańskiej. Głosząc Ewangelię, składając do przyjmowania sakramentów, wychowując do życia w jedności z Chrystusem i współbraćmi, pasterstwo ma jednocześnie za zadanie formowanie życia wewnętrznego wiernych. Przewodzi ono bowiem wiernym w ich uświęcaniu się i osiaganiu coraz wyższego stopnia zjednoczenia z Bogiem. Wraz z wymienionymi wyżej działaniami formacja życia duchowego jest istotnym zadaniem pasterskim.

Formacja życia duchowego wiernych ma wiele stopni i form. Jest działaniem bardzo złożonym i wymagającym głębszej duchowości samych przewodzących.

Jest ona bardzo złożonym działaniem, ponieważ ludzkie charaktery, warunki ich życia oraz uwikłania życiowe są tak różnorodne¹⁰⁰, że każdy wymaga od pasterza pomocy stosownej do jego sytuacji duchowej¹⁰¹. Poszczególne osoby zatem wymagają złożonej działalności formacyjnej. Działalność ta jest tym bardziej złożona, gdy pasterstwo staje wobec zadań formacji duchowości wielu osób żyjących w im właściwych uwarunkowaniach i powiązaniach z otaczającym środowiskiem¹⁰².

Formacja duchowości wiernych musi ponadto uwzględniać stopnie duchowości poszczególnych osób społeczności religijnej, ich zaangażowanie w życie wewnętrzne i piętzące się przed nimi trudności. Wszystko to wpływa na złożoność działalności formacyjnej.

Formacja duchowości chrześcijan jest nieodzowna. Są oni powołani do świętości na każdy dzień. Świętość to bowiem trwanie w jedności z Chrystusem i wypełnianie miłości przez Niego nakazanej¹⁰³. Nie można zatem poprzestawać w parafii na tym, że wierni przyznają się do przynależności do Kościoła i świadczą materialnie na jej utrzymanie. Parafia to społeczność świętych. Wśród jej członków zdarzają się upadki, ale oni winni dźwigać się z nich, oczyszczać i wytrwale dążyć do doskonałości chrześcijańskiej. W dążeniu do doskonałości jest za mało kierować się tylko zakazami. Niezbędne jest pozytywne kształtowanie życia wewnętrznego. Praca nad tym właśnie pozytywnym kształtowaniem życia wewnętrznego wiernych jest istotnym elementem pracy pasterskiej.

Formacji duchowości wiernych nie sposób omówić w niniejszej pracy o ograniczonej ilości stron szczegółowo. Z konieczności trzeba zatem ograniczyć się do podkreślenia istotnych jej założeń, zaczynając od istoty treści duchowości chrześcijańskiej.

1. Rozbudzanie świadomości żywej więzi z Chrystusem i Jego Kościołem

Ożywianie wiary i rozbudzanie świadomości żywej więzi z Chrystusem i Jego Mistycznym Ciałem jest podstawą wyjściową działań mających na celu pogłębienie życia duchowego wiernych.

⁹⁹ DWR 11; DM 6, 11, 12, 15, 20; KDK 21; KK 12, 28, 32.

¹⁰⁰ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 1, s. 268-287.

¹⁰¹ Tamże, s. 288-309.

¹⁰² Tamże, s. 288-291.

¹⁰³ KK 42; zob. także F. W o r o n o w s k i, *Miłosierni miłosierdzia dostąpią*, s. 31-40; *Ewangelizacja porządku doczesnego*, Łomża 1990, s. 29-31.

Chrześcijanin powinien bowiem być zawsze świadomy tego, że przez wiarę, chrzest i inne sakramenty został wszczepiony w Chrystusa (Rz 6, 5; KK 31) i Jego Mistyczne Ciało (KK 11). Chrystus jest w nim obecny przez swego Ducha Świętego, umacnia go i jednoczy z sobą przez swe Ciało i Krew w pożywaniu Eucharystii. Zjednoczenie chrześcijanina z Chrystusem jest więc żywe. Winien on pamiętać o tym, że w nim żyje Chrystus (por. Ga 2, 20). Chrześcijanin ma zatem całym swym życiem upodabniać się do Chrystusa i uobecniać go w konkretny sposób w świecie, w którym żyje i działa. Praca nad świadomością wiernych o ich żywym zjednoczeniu z Chrystusem i organicznej więzi z Kościołem jako Mistycznym Jego Ciałem jest fundamentalnym działaniem składającym się na formację duchowości chrześcijan.

2. Pogłębianie ducha modlitwy

Kolejnym istotnym założeniem formacji autentycznej duchowości chrześcijańskiej jest głębokie i trwałe rozmodlenie wiernych. Modlitwa jest rozmową człowieka z Bogiem, uwielbieniem i wyrazem czci Mu należnej, przeblaganiem win, wyprasaniem łask, wstawianictwem za współbraci. Jest ona potężnym czynnikiem życia chrześcijańskiego¹⁰⁴ i zarazem niezbędnym¹⁰⁵. Rozbudzanie i pogłębianie ducha modlitwy wiernych jest więc istotnym elementem formacji ich duchowości.

Rozbudzanie ducha modlitwy ma wiele form i etapów. Przede wszystkim duszpasterstwo rozbudza i pogłębia rozmodlenie wiernych w zgromadzeniach liturgicznych i paraliturgicznych. W nich ma miejsce modlitwa społeczna i przewodzi jej duszpasterstwo. Swoją postawą, powiązaniem modłów z życiem wspólnoty i odpowiednimi formami ma rozbudzać ducha modlitwy do najwyższego stopnia. To istotne zadanie pasterskie. Jednocześnie duszpasterstwo kładzie wielki nacisk na rozbudzenie ducha modlitwy w rodzinach. W rodzinie kielkuje wiara i życie religijne człowieka¹⁰⁶. W niej człowiek zaczyna modlić się społecznie. Duszpasterstwo ma więc wielkie zadanie pracy nad rodziną, aby uczynić ją ośrodkiem modlitwy. Musi to czynić na wiele sposobów i w pracy tej osiągać swe zamierzenia w wielu etapach. Z kolei duszpasterstwo ma za zadanie pogłębianie ducha modlitwy przez katechezę. Katecheza powinna być nie tylko nauczaniem, lecz jednocześnie formacją chrześcijańskich postaw i ducha modlitwy. W tym kierunku powinna ponadto rozwijać się pasterska praca w grupach. Szczególnie wielkie znaczenie ma praca w grupach modlitewnych i charyzmatycznych. W nich rozbudzenie i pogłębianie ducha modlitwy powinno mieć wiele form i etapów. W celu rozbudzenia ducha modlitwy należy wreszcie formować apostołstwo, którego zadaniem jest szerzenie i pogłębianie modlitwy uwielbienia, dziękczynienia, przeblagania i prośby.

Pogłębianie ducha modlitwy dotyczy wszystkich jej rodzajów. Jednocześnie uwzględnić ono wiele etapów. Zaczynając od rozbudzenia poczucia potrzeby modlitwy u wiernych, prowadzi ono aż do modlitwy myślanej i kontemplacji, przewodzi jej i ją pogłębia. Formowanie ducha modlitwy jest więc szerokim działaniem pasterskim i ogromnej wagi.

3. Formowanie życia eucharystycznego

W formacji duchowości kolejnym istotnym elementem jest rozbudzenie i pogłębianie życia eucharystycznego. Eucharystia jest bowiem źródłem mocy duchowej chrześcijan, dzieł miłości i apostołatu (DK 6). Jest niejako korzeniem i podstawą społeczności chrześcijańskiej. Wciela w Chrystusa i upodabnia do Niego (DM 36). W niej dokonuje się jedność w Chrystusie (KK 3). Rozbudzenie i pogłębianie życia eucharystycznego wiernych jest więc istotnym elementem pasterstwa w Kościele.

Formowanie życia eucharystycznego mieści w sobie wiele czynników. Jednym z pierwszych jest systematyczne pogłębianie świadomości wiernych o jego znaczeniu. Niezbędne jest więc coraz głębsze nauczanie o tajemnicy Eucharystii. Jednocześnie to nauczanie powinno wiązać się z uświadamianiem o żywej jedności ochrzczonych z Chrystusem i Jego Mistycznym Ciałem, a zatem o istocie życia chrześcijańskiego.

Z określonym wyżej uświadamianiem wiąże się ściśle mobilizowanie wiernych do częstego uczestnictwa w Eucharystii jako Ofierze i Komunii św. Idzie o to, aby wierni wgłębiali się w tajemnicę Ofiary eucharystycznej, włączali się w nią i współofirowali w niej Bogu swoje trudy, cierpienia, mod-

¹⁰⁴ Jan Paweł II, *Do pielgrzymów z Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*, Jasna Góra, 6 czerwca 1979 r., 3; *Laborem exercens*, 27; *Orędzie do uczestników II Sesji Specjalnej Zgromadzenia Ogólnego ONZ*, 11 czerwca 1982 r., 13.

¹⁰⁵ Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 22.

¹⁰⁶ Jan Paweł II, *Orędzie do biskupów w Puebla*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, Redakcja M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, Rzym-Lublin 1987, Część 2, s. 19-20; *Redemptor hominis*, 19; *Do robotników „Salvay’u”*, 12; *Homilia podczas nabożeństwa maryjnego*, 16.

litwy i inne wartości i czerpali z niej łaski oraz jednoczyli się z Chrystusem i Jego Mistycznym Ciałem przez Komunię, tworząc świadomą wspólnotę eucharystyczno-charytatywną.

Mobilizacja do głębokiego życia eucharystycznego powinna ogarniać wszystkich mogących w nim uczestniczyć. Trzeba zatem całe duszpasterstwo ustawiać pod kątem uczestnictwa w Eucharystii i jej uwielbienia. Należy zatem formować eucharystycznie całą katechezę, życie rodzinne, grupy w parafii oraz ją całą. Wszyscy powołani są do świętości¹⁰⁷ i wszystkich należy w stosowny dla nich sposób wprowadzać w życie eucharystyczne jako ośrodek autentycznej duchowości chrześcijańskiej, łaski, jedności i miłości.

4. Utwierdzenie cnót

Żyjący duchem modlitwy, życiem eucharystycznym i świadomy tego, że w nim żyje i działa przez swego Ducha Świętego Jezus Chrystus, chrześcijanin winien przejawiać swą jedność z Nim i miłość wobec Niego i Jego Mistycznego Ciała cnotami. Są one przejawem świętości i współdziałania chrześcijanina z Duchem Świętym, z Jego darami i łaskami z sakramentów czerpanymi. Ich utwierdzenie i powiększenie przez wiernych jest wyrazem pogłębiania się ich duchowości i zjednoczenia z Chrystusem. Utwierdzenie cnót wśród wiernych przez duszpasterstwo jest więc jego istotnym działaniem.

Formujące duchowość chrześcijańską wiernych pasterstwo każdego stopnia ma za zadanie przede wszystkim pracować nad wiarą, nadzieją i miłością wiernych. Praca nad nimi jest nieustannie aktualna. Wierni bowiem słuchając słowa Bożego Objawienia mają wierzyć, wierząc ufać, ufając miłować (KO 1). Zawierzenie Bogu i miłość z niego wyrastająca jest najgłębszą podstawą duchowości i wszelkich cnót. Bez nich nie ma duchowości chrześcijańskiej a brak odpowiedniej pracy pasterskiej w tym kierunku bywa jedną z przyczyn niskiego jej poziomu ogółu wiernych w parafiach. Dążąc do utwierdzenia cnót w społeczności chrześcijańskiej, pasterska działalność ma służyć formowaniu się cnót ewangelicznych (KK 41) na podłożu tych pierwszych oraz kardynalnych, jak roztropność¹⁰⁸, sprawiedliwość¹⁰⁹ i mięstwo¹¹⁰, które są tak istotnym czynnikiem w życiu i rozwoju wspólnot Mistycznego Ciała Chrystusa. W rozwoju duchowości chrześcijańskiej nie może brakować cnót moralnych (KDK 30) i społecznych, które wnoszą w życie społeczeństwa solidarność chrześcijańską, zachowywanie zasad sprawiedliwości, poszanowanie praw i przepisów społecznych¹¹¹.

Praca nad utwierdzeniem cnót wśród chrześcijan jest wielkiej wagi. Społeczność chrześcijańska, w której kwitną cnoty, żyje życiem nadprzyrodzonym, jedności w Chrystusie i miłości. Praca nad ich utwierdzeniem i rozwojem jest w najwyższym stopniu uświęcaniem i budowaniem Kościoła. Ma ona pierwszeństwo przed wieloma innymi elementami duszpasterstwa.

Praca nad formacją cnót odnosi się przede wszystkim do poszczególnych osób. One powinny być szczególnym przedmiotem troski pasterstwa indywidualnego. Jednocześnie należy pracować nad całymi rodzinami, aby one stały się ośrodkami rozwoju cnót. Równocześnie należy rozwijać pracę nad utwierdzeniem cnót w poszczególnych grupach i mobilizować je do wychowywania swych członków na odznaczających się głębokimi cnotami. Należy wreszcie formować postawy cnót całych społeczności, jak np. tego typu: nasza parafia (grupa, środowisko) jest trzeźwa, gościnna, solidarna... i tymi cnotami się charakteryzuje. Duszpasterstwo zaś w nadawaniu jej takiego charakteru pracuje systematycznie, rozwija apostołstwo w tym kierunku, wspólnie z nim wytwarza odpowiedni klimat duchowy i mobilizuje wszystkich do zajmowania postaw takiemu charakterowi odpowiednich.

5. Wpisywanie w krzyż Chrystusa swych obowiązków, pracy i cierpienia

Formowanie duchowości chrześcijańskiej ma z kolei podporządkowywać całe życie człowieka i związany z nim trud zjednoczeniu z Chrystusem i włączeniu się w Jego funkcje. Swoje obowiązki stanu, zawodu, wykonywaną pracę, wypoczynek, trudy i cierpienia chrześcijanin powinien w sposób pozytywny wpisywać w ofiarę Chrystusa, uświęcać je i nimi budować Kościół oraz wspierać jego misję w świecie¹¹². Skłanianie wiernych ku temu stanowi niezwykle ważny element pracy pasterskiej tak w aspekcie zbawczym, jak i w budowaniu cywilizacji miłości w świecie.

W uduchowianiu życia wiernych we wszystkich jego wymiarach szczególną wagę ma uświęcanie

¹⁰⁷ 1 Kor 1, 2; Ef 5, 27; 1 Tes 4, 4, 7; 5, 23; Hbr 12, 10, 14; szczególnie zaś KK 42.

¹⁰⁸ KK 37; DA 4; DK 11; DWR 14; por. ponadto S. Witek, dz. cyt., s. 310-311.

¹⁰⁹ KDK 73, 93; DE 23; DFK 11; DK 3.

¹¹⁰ DM 13; KK 27, 37, 41; DK 3; por. także np. S. Witek, dz. cyt., s. 311-312.

¹¹¹ KDK 30.

¹¹² Jan Paweł II, *Christifideles laici*, 52, 53.

obowiązków i nadawanie pracy znamion współdziałania z Bogiem, oddawania czi Jemu należnej, miłości czynnej i udziału w krzyżu Chrystusa¹¹³. Przez nadawanie im obowiązków i wykonywanej pracy osoba ludzka uświęca się, doskonali to, co czyni, wprowadza w rzeczywistość ziemską ducha Ewangelii i buduje Królestwo Boże w świecie. Nastawianie wiernych na takie traktowanie swoich obowiązków i wykonywanej każdej pracy jest więc zadaniem, od którego wypełniania zależy chrześcijański charakter rzeczywistości życia wiernych.

Uduchowianiu życia wiernych służy jednocześnie z nadawaniem obowiązkom i pracy charakteru współdziałania z Bogiem czynienie ich ofiarą i pokutą. Ofiara i pokuta są czynnikiem zbawczym¹¹⁴. Przez nie chrześcijanie oczyszczają się, wzmacniają Kościół i działają apostołsko. Nastawienie wiernych przez duszpasterstwo na ofiarowanie swych prac, trudów życia i cierpień w jedności z ofiarą Chrystusa jest więc kolejnym istotnym elementem uduchowiania i pogłębiania życia religijnego.

Nastawianiem na chrześcijańskie traktowanie obowiązków stanu i zawodu, każdej wykonywanej pracy, związanych z nimi trudów i cierpienia pasterska działalność buduje głębszą duchowość i ogarnia wszelkie jej wymiary. Należy obejmować nim wszystkich, przenikać całokształt życia i czynić go autentycznie ewangelicznym.

Wymienione w powyższych punktach działania formujące duchowość chrześcijańską są najbardziej podstawowe. Nie tylko nie może brakować ich we właściwym duszpasterstwie, lecz jednocześnie trzeba je dostosowywać do wiernych każdego środowiska i dopełniać elementami w nich wskazanymi.

VI. FORMACJA MIŁOŚCI CZYNNEJ I APOSTOLSTWA

Istotnym działaniem pasterskim, stanowiącym integralny element duszpasterstwa, jest formacja postaw miłości czynnej oraz organizowanie jej w konkretnych parafiach. Miłość jest funkcją Kościoła. Wszyscy są wezwani do wypełniania jej przez samą naturę Kościoła i przez nakaz Chrystusa, ogłoszony jako „nowe przykazanie”. Jest ona nieodzownym czynnikiem budowania społeczności religijnej jako wspólnoty, jaką powinna być każda parafia (Kan. 515, § 1). Formacja postaw miłości i organizowanie jej w poszczególnych parafiach oraz ich wspólnotach jest integralnym elementem całej działalności pasterskiej.

1. Formacja istotnych elementów miłości czynnej

Formacja miłości czynnej polega na wdrażaniu wiernych w wypełnianie istotnych elementów wchodzących w jej całość. Do takich zaś należą niżej wymienione.

1. Miłość zbawcza. Jest to zakres miłości chrześcijańskiej, który dotyczy zjednoczenia ludzi z Chrystusem, pogłębiania ich życia duchowego i zbawienia. Mieści ona w sobie liczne zadania, jak głoszenie Ewangelii tym, którzy jej nie znają¹¹⁵, pomoc innym w jej głoszeniu¹¹⁶, wychowywanie do życia religijnego, modlitwa o łaski nawrócenia dla tych, którzy zerwali więź z Chrystusem, powstrzymywanie innych od występków, pociąganie do życia eucharystycznego własnym przykładem i zachętą i inne. Do ich wypełniania powołani są wszyscy, którzy przez chrzest zostali wcieleni w Chrystusa i Jego Mistyczne Ciało¹¹⁷. Duszpasterstwo ma więc za ważne zadanie uświadamianie w tym aspekcie wszystkich wiernych, mobilizowanie do ich wypełniania na co dzień, podawanie sposobów ich realizacji i przewodzenie w niej.

2. Miłość wspólnototwórcza. Miłość w tym elemencie jest nastawiona na pogłębianie solidarności z współbraćmi, identyfikowanie się z nimi¹¹⁸, współdziałanie dla dobra wspólnego, dialog. Świadome dążenie do budowania wspólnoty, pomaganie innym w pogodzeniu się i zażegnaniu wrogości, na usuwanie z życia wszystkiego, co utrudnia i rozbija braterstwo między ludźmi. W mobilizowaniu wiernych do miłości duszpasterstwo w szczególny sposób ma za zadanie dążyć do formacji parafii jako świadomej i rzeczywistej wspólnoty.

3. Miłość dynamizująca sprawiedliwość. Sprawiedliwość wyznaczają jej normy, których przekro-

¹¹³ Jan Paweł II, *Salvifici doloris*, V; *Laborem exercens*, 27.

¹¹⁴ Mt 4, 17; Łk 3, 8; 5, 32; 13, 3; KK 8; KL 105, 109, 110.

¹¹⁵ Jest to posłannictwo Kościoła zlecone mu przez Jezusa Chrystusa (Mt 28, 19-20; Mk 16, 16), które prowadzi przez działalność misyjną w całym świecie (DM 10-18).

¹¹⁶ DM 35-41.

¹¹⁷ DM 15, 36; KK 11; KL 69; DK 5.

¹¹⁸ Uczy jej Jezus Chrystus (Mt 25, 40-45), wymowny jej przykład stanowi List do Filmena.

czenie wyrządza innym krzywdę. Do przestrzegania tych norm w szczególny sposób mobilizuje człowieka miłość i prowadzi do ich zachowania w najwyższym stopniu. Kogo bowiem człowiek miłuje, temu nie tylko nie wyrządza krzywdy, lecz dąży do oddalania od niego wszelkiego cierpienia. Stąd miłość jest szczególną siłą napędową do zachowania wszędzie pełnej sprawiedliwości i jej panowania. W formacji miłości duszpasterstwo powinno zatem wiązać ściśle obowiązek sprawiedliwości i jego wypełnianie z wszelkimi działaniami nad postawą człowieka do człowieka.

4. Miłość twórcza. W tym elemencie miłości człowiek czyni wysiłki w celu usuwania z życia ludzi niedoborów, zacoiania, cierpień, głodu, wszystkiego co utrudnia życie i dąży do pomnażania dóbr, które służą rozwojowi. Miłość w tym aspekcie wyraża się więc pracą, troską o postęp, nauką i sztuką, gospodarnością i zapobiegliwością. Miłość twórcza w szczególny sposób prowadzi do ewangelizacji porządku doczesnego i tworzenia warunków bytowania godnych człowieka. Mobilizując wiernych do miłości twórczej, duszpasterstwo przyczynia się swą działalnością do przenikania chrześcijaństwa we wszystkie dziedziny życia ludzkiego na ziemi i nadawania im nowego oblicza¹¹⁹.

5. Miłość miłosierna¹²⁰. Jej przedmiotem jest niesienie pomocy ludziom w potrzebie. Tradycyjnie określa się ten aspekt miłości pojęciem miłosierdzia. Jan Paweł II określili je właśnie jako „miłość miłosierną”, podkreślając jej niezastąpione znaczenie w życiu ludzkim¹²¹. Dotyczy ona całej sfery życia ludzkiego, której nie obejmuje sprawiedliwość. Niesienie pomocy ludziom na tej płaszczyźnie Chrystus wskazał jako kryterium przynależności do Niego w wieczności¹²². Sobór Watykański II przypomniał z nową siłą potrzebę niesienia pomocy każdemu człowiekowi w każdej trudnej jego sytuacji¹²³. Duszpasterstwo ma więc za istotne zadanie formowanie miłosierdzia czynnego w każdej parafii bez wyjątku. Przez nie Kościół spełnia funkcję opiekuńczą nad człowiekiem w potrzebie i niezdolności do zaradzenia im o własnych siłach.

Przez wymienione wyżej elementy miłości obejmuje się pełnię dobra integralnej natury człowieka: zjednoczenie z Bogiem — najwyższym Dobrem, pokój i braterstwo z ludźmi, wszelkie prawa z natury mu przysługujące, warunki godne człowieka (KDK 9)¹²⁴ i zapewniające wszechstronny rozwój, pomoc i opiekę w potrzebach zarówno duchowych jak i materialnych¹²⁵. Formowanie postaw całościowo pojętej miłości jest więc jednym z zasadniczych elementów pasterskiej działalności Kościoła. Pomniejszanie działań w tej dziedzinie i ograniczanie do niektórych tylko jej czynników jest osłabianiem i dezintegracją duszpasterstwa.

2. Charytatywna organizacja diecezji i parafii

W formacji postaw miłości istotnym czynnikiem pasterskiej aktywności jest charytatywna organizacja tak całej diecezji jako Kościoła partykularnego, jak każdej w niej parafii. Cała diecezja jest wspólnotą wspólnot parafialnych, a każda parafia jest z kolei wspólnotą komunii rodzinnych, grupowych i lokalnych. Jako wspólnoty mają one tak organizować swe życie, aby każdy ich członek, który znajdzie się w potrzebie, mógł mieć zapewnioną pomoc całej wspólnoty, i jednocześnie każdy mógł w sposób łatwy i zarazem skuteczny uczestniczyć w społecznej pomocy potrzebującym. Każdy ma bowiem jakieś możliwości służenia pomocą innym¹²⁶ i ma taki obowiązek wynikający z nakazu Chrystusa¹²⁷. Duszpasterstwo ma zatem obowiązek organizowania wspólnot chrześcijańskich tak, aby parafie wspierały charytatywne ośrodki diecezjalne i jednocześnie były zorganizowane do niesienia pomocy potrzebującym jej we własnym zakresie.

Wszechstronnie duszpastersko zadbana diecezja powinna mieć rozbudowane zaplecze służby charytatywnej. Powinna mieć nie tylko dobrze zorganizowany ośrodek przewodzenia charytatywnej działalności dla całej diecezji, lecz także domy i zaplecza, które przerastają możliwości poszczególnych parafii. Do takich obiektów należy dom dla samotnej matki, ośrodek dla dzieci upośledzonych i fizycznie niesprawnych, ośrodek wypoczynkowy i zarazem rekolekcyjny, dla chorych, matek wielo-

¹¹⁹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie Bożonarodzeniowe* 1986.

¹²⁰ Jan Paweł II, *Dives in misericordia*, 8.

¹²¹ Tamże, 12.

¹²² Mt 25, 34-36, 41-43.

¹²³ DA 8.

¹²⁴ KDK 26, 66-67; Paweł VI, *Octogesima adveniens*, 14; Jan Paweł II, *Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku*, 13; *Do budowniczych społeczeństwa pluralistycznego*, 5; *Przemówienie na 68 Sesji MOP*, 10.

¹²⁵ Zob. F. Woronowski, *Miłosierni miłosierdzia dostąpią*, s. 117-168.

¹²⁶ Tamże, s. 85-86.

¹²⁷ Mt 9, 13; Łk 6, 36; por. Jk 2, 13.

dzietych a potrzebujących opieki, ośrodki resocjalizacyjne i inne. Duszpasterstwo parafialne i grupa zaś za zadanie organizować zainteresowanie się nimi, pomoc dla nich i w miarę potrzeby korzystanie z nich przez wspólnoty parafialne. Przy żywym zainteresowaniu parafii i zaangażowaniu w miłość miłosierną utrzymywanie „wioski dziecięcej”, ośrodka resocjalizacji i innych jest możliwe i rozwiązuje zagadnienie potrzeb przerastających możliwości poszczególnych parafii w pojedynkę. Stąd pasterska działalność w parafiach w tym zakresie jest bardzo ważna i zawsze aktualna¹²⁸.

Wraz ze współorganizowaniem charytatywnej służby ogólnodiecezjalnej pasterska działalność ma za zadanie organizowanie miłosierdzia czynnego we własnym zakresie. Jako wspólnota parafia ma organizować wszechstronną pomoc tym swoim członkom, którzy o własnych siłach nie są w stanie zarządzać swoim potrzebom. W tym celu duszpasterstwo parafii organizuje parafialne zespoły charytatywne z odpowiednimi dla konkretnej jej rzeczywistości sekcjami oraz zapleczem¹²⁹. Zespoły te stanowią pomoc duszpasterstwa i narzędzie sprawnego działania charytatywnego, ogarniającego różnorodnie potrzeby¹³⁰. Ich organizowanie, współdziałanie z nimi i ich odpowiednia formacja stanowią integralny czynnik duszpasterstwa. Ma ono za zadanie mobilizowanie wszystkich do udziału w miłosierdziu chrześcijańskim stosownie do możliwości poszczególnych osób¹³¹, nadawać mu odpowiednią dla konkretnej parafii organizację, obejmować pomocą wszystkich rzeczywiście jej potrzebujących¹³² i na tej drodze przeobrażać ją w prawdziwą wspólnotę miłości.

Charytatywna organizacja parafii jest szczególnie aktualna i wielkiej wagi w obecnej rzeczywistości. Powodem tego jest niedocenywanie miłości miłosiernej w naszym życiu i jej znaczenia dla człowieka. Z tym niedocenianiem łączy się jednoczesnie przenoszenie obowiązku solidarności chrześcijańskiej z poszczególnych osób (Ga 6, 2) na instytucje państwowe i społeczne, dopuszczając do obojętności na potrzeby współczłonków tej samej społeczności parafialnej. Instytucje państwowe i społeczne są ważnym czynnikiem w życiu społecznym i należy z nimi współpracować, jeśli to jest możliwe. Ich istnienie nie zwalnia jednak chrześcijan i całych ich wspólnot z religijnego obowiązku troski o współbraci. Nie zwalnia tym samym duszpasterstwa z charytatywnej formacji parafii i niesienia pomocy potrzebującym, choć w tym kierunku działają również instytucje świeckie i państwowe. Ich działalność może zmniejszać potrzeby charytatywnej pomocy chrześcijan z obowiązku miłosierdzia i jego wypełniania, gdyż wypływa on z natury chrześcijaństwa oraz jednoznacznych wymagań Chrystusa (por. Mt 25, 36-46).

3. Angażowanie świeckich do apostołstwa

Z charytatywną formacją wiernych łączy się angażowanie ich do apostołskiego współdziałania z duszpasterstwem. Wszelka bowiem działalność apostołska powinna rodzić się z miłości i z niej czerpać siły (DA 8). Duszpasterstwo powinno zatem łączyć formację charytatywną z ich mobilizacją do apostołstwa.

Mobilizowanie do apostołstwa świeckich jest istotnym czynnikiem pasterskiej działalności. Wszyscy chrześcijanie są bowiem powołani do udziału w posłanniczej działalności Kościoła¹³³. Jednocześnie istnieją pilne potrzeby apostołstwa świeckich w wielu dziedzinach życia¹³⁴. Angażowanie świeckich do apostołstwa jest więc ważnym czynnikiem całościowej działalności pasterskiej.

Angażowanie świeckich do udziału w Kościele-Misji¹³⁵ jest pasterską działalnością pilną i jednocześnie bardzo złożoną. Przed apostołstwem tym stoją liczne zadania. Ma ono bowiem w sposób dla laikatu dostępny służyć szerzeniu Ewangelii¹³⁶. Ma ono żyć Ewangelią, służyć człowiekowi i społeczeństwu¹³⁷. Jego zadaniem jest krzewienie poszanowania godności i praw człowieka¹³⁸, bronienie

¹²⁸ DA 8; KDK 88; zob. także F. Woronowski, *Miłosiermi miłosierdzia dostąpią*, s. 31-50.

¹²⁹ Zob. F. Woronowski, *Miłosiermi miłosierdzia dostąpią*, s. 211-212, 221-222.

¹³⁰ *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o pracy charytatywnej w parafiach*, s. 8-9.

¹³¹ Zob. F. Woronowski, *Miłosiermi miłosierdzia dostąpią*, s. 85-86, 87-90.

¹³² DA 8.

¹³³ KK 33, 34; DA 2-4; Jan Paweł II, *Christifideles laici*, 14; por. także np. S. Nagay, *Świeccy w komunijnej wspólnotcie Kościoła*, Ateneum Kapłańskie 82 (1990) 3/381; J.G. Page, *Teologiczne podstawy posłannictwa świeckich*, *Communio* 7 (1987) 3/49-63.

¹³⁴ Jan Paweł II, *Christifideles laici*, 32-44.

¹³⁵ Tamże, III, s. 85.

¹³⁶ Tamże, 33; por. A. Zuberbier, *Współodpowiedzialność świeckich w zbawczym posłannictwie Komunii-Kościola*, Ateneum Kapłańskie 82 (1990) 3 s.390-391.

¹³⁷ *Christifideles laici*, 36; J. Zablocki, *Świeccy w odnowie porządku doczesnego*, Ateneum Kapłańskie 82 (1990) 3 s. 397-406.

¹³⁸ *Christifideles laici*, 37.

nienaruszalności prawa do życia¹³⁹, wolności religijnej¹⁴⁰, chrześcijańskich zasad życia rodzinnego i społecznego¹⁴¹. Do niego należy kształtowanie solidarności między ludźmi¹⁴², wpływanie na właściwą politykę, aby służyła dobru wspólnemu wszystkich¹⁴³, zabieganie o to, by człowiek był ośrodkiem życia gospodarczego¹⁴⁴ i kształtował je zgodnie z zasadami Ewangelii. Apostolstwo ma wreszcie wielkie pole i zadanie w dziedzinie ewangelizacji kultury¹⁴⁵. Angażowanie chrześcijan do tak licznych i złożonych zadań jest więc działalnością istotną i ogromnej wagi.

W angażowaniu świeckich do apostolstwa uwzględnia się różnorodność powołań. Biorąc pod uwagę ten fakt, duszpasterstwo ma za zadanie nie tylko formowanie kierunków apostolskiej działalności, lecz jednocześnie pracę nad poszczególnymi rodzajami powołań, ich stosowną formację i wdrażanie do kierunków ewangelizacyjnej aktywności.

W omawianym angażowaniu trzeba ponadto uwzględniać istotne uwarunkowania osób mobilizowanych do apostolskiej aktywności. Przede wszystkim podmiotem apostolskiej aktywności są młodzi¹⁴⁶. Młodzież jest nadzieją Kościoła¹⁴⁷. Należy przy tym stwierdzić, że i okres dzieciństwa dostarcza możliwości działania, które przyczynia się do budowania Kościoła i humanizacji społeczeństwa¹⁴⁸. W pasterskiej działalności nie można więc pomijać tej części Kościoła, którą stanowią dzieci¹⁴⁹. Należy wychowywać je do apostolstwa i od najwcześniejszych lat wprowadzać w nie stosownie do ich możliwości. Do apostolstwa należy angażować tak mężczyzn, jak i kobiety¹⁵⁰. Ludzie starsi mają szczególne warunki apostolstwa. Podkreślił to Jan Paweł II, pouczając, że „właśnie dzięki ich wiekowi” otrzymuje ono niejako specyficzny i oryginalny wymiar¹⁵¹. Specyficzne jest wreszcie apostolstwo chorych i cierpiących. Zajmują oni szczególne miejsce w Kościele i społeczeństwie¹⁵². Powołani do apostolstwa mogą je realizować przez swe cierpienia¹⁵³, dopełniając braki udrek Chrystusa dla dobra Jego Ciała, którym jest Kościół (Kol. 1, 24). W apostolstwie świeckich powinni ponadto uczestniczyć ludzie różnych stanów i zawodów, w czasie pracy i wypoczynku. Angażowanie wszystkich do apostolstwa jest więc działalnością o dużej rozpiętości płaszczyzn, metod i stosowania środków.

Rozbudzanie miłości czynnej, organizowanie jej w konkretnych parafiach i mobilizowanie do apostolstwa ludzi różnych stanów i zawodów są działalnością rzeczywiście bardzo złożoną. Jest jednocześnie działalnością wielkiej wagi i aktualną. Jest ona dziś szczególnie na czasie. W celu uświęcenia się Ludu Bożego i ewangelizacji całego porządku doczesnego omawiana działalność powinna być elementem duszpasterstwa właściwie pojmowanego i konkretyzowanego we wszystkich jego wymiarach.

VII. NIESIENIE POMOCY ZAGROŻONYM I DUCHOWO CHORYM

Wiodącym działaniem pasterskim jest pozytywne wcielanie w życie wizji chrześcijańskiej społeczności w Chrystusie zespolonej i przez zadania miłości ewangelizującej porządek doczesny. Jest to założenie wyjściowe a jego realizacja dokonuje się przez działania wyżej omówione. Formują one w zasadzie „unum in Christo”. Programem dla nich jest „Unum”¹⁵⁴, a zatem jednocześnie ludzi z Chrystusem i w Nim między sobą, budując w ten sposób dobro wspólne. Program ten jest zorientowany na autentyczność i pełnię życia chrześcijańskiego. Kładzie się w nim nacisk na: odwrócenie od grzechu, na

¹³⁹ Tamże, 38.

¹⁴⁰ Tamże, 39.

¹⁴¹ Tamże, 40.

¹⁴² Tamże, 41.

¹⁴³ Tamże, 42.

¹⁴⁴ Tamże, 43.

¹⁴⁵ Tamże, 44.

¹⁴⁶ Tamże, 46.

¹⁴⁷ DWCH 3; Sobór Watykański II, Ośrodek do młodych (8 grudnia 1965), AAS 58 (1966) 18; Synod Biskupów 1987, Propositio 52; Jan Paweł II, *List apostolski do młodych całego świata z okazji Światowego Roku Młodzieży*, 15 (AAS 77 (1985) 620-621); *Christifideles laici*, 46.

¹⁴⁸ *Christifideles laici*, 47.

¹⁴⁹ Tamże.

¹⁵⁰ Tamże, 49; por. H. Wiśniewski, *Kobieta w Kościele i świecie*, Ateneum Kapłańskie 82 (1990) 3 s. 407-417.

¹⁵¹ *Christifideles laici*, 49.

¹⁵² Tamże, 53.

¹⁵³ Tamże.

¹⁵⁴ Zob. F. Woronowski, *Miłosierni miłosierdzia dostąpią*, s. 226-227.

rozwój duchowości, na realizację zadań miłości czynnej i na uczestnictwo w ewangelizacji porządku doczesnego. W celu realizowania tego programu pasterstwo mobilizuje wiernych do zadań, które obejmują wymienione dziedziny życia religijnego. Przez ich realizację rzeczywistnia się wizja chrześcijanina oraz wspólnoty miłości: rodziny (unum Kowalskich, Nowaków), grupy w parafii, całej parafii, diecezji. Realizacja tego programu formuje chrześcijaństwo żywe i głęboko zaangażowane, apostołskie i ewangelizujące całokształt rzeczywistości ziemskiej.

1. Pomoc w zagrożeniach

Choć pozytywna działalność zorientowana na jednoczenie świata w Chrystusie jest najlepszą obroną przed zagrożeniami życia religijnego, jego obrona jako specyficzna działalność jest istotnym elementem całościowego pasterstwa. Ukonstytuował ją Jezus Chrystus. Należy ona do całości pasterstwa i jest w wysokim stopniu złożona.

Na obronę, jako element pasterskiej działalności, wskazał Chrystus w przypowieści o dobrym pasterzu (J 10, 1-17). Dobry pasterz prowadzi owce i broni je przed wilkiem. Najemnik i ten, kto nie jest pasterzem, na widok zbliżającego się wilka porzuca owce, ucieka i nie czyni niczego w ich obronie. Wilk porywa je i rozprasza. Inaczej postępuje dobry pasterz. Broni je i życie swe oddaje za nie. Takim pasterzem jest Chrystus¹⁵⁵. W posłannictwie Kościoła, który jest narzędziem Chrystusa i zarazem Jego Mistycznym Ciałem, obrona ludzi przed zagrożeniami ich życia nadprzyrodzonego i zbawienia jest zadaniem istotnym. Każdy poszczególne pasterz w swoich konkretnych uwarunkowaniach uczestniczy w tym zadaniu i ma obowiązek działać w tym kierunku, aby skutecznie przeciwstawić się zagrożeniom wiernych, nad którymi sprawuje opiekę pasterską.

Obrona chrześcijan przed groźącymi im niebezpieczeństwami duchowo-moralnymi i wynikającymi z nich następstwami jest wysoce złożona. Istnieją bowiem zagrożenia różnej natury i wywierają swój wpływ na wiele sposobów. Jednym z pierwszych zjawisk, przed którym trzeba bronić chrześcijan nieustannie, jest zubożnienie. Wciska się ono w życie na różnym podłożu. Wskutek zubożenia masy chrześcijan praktycznie odchodzą od życia religijnego (por. KDK 7). Obrona chrześcijan przed zubożeniem na życie nadprzyrodzone i wieczność wymaga łączenia pozytywnej aktywności i bezpośredniej troski o ciągły postęp w życiu według zasad Ewangelii, aby chrześcijanie coraz bardziej stanowili jedno w Chrystusie, uświęcali swe życie i budowali Królestwo Chrystusa na ziemi. Pełnia życia nadprzyrodzonego i budowanie nowej rzeczywistości na ziemi, która niesie pokój i zapewnia ludziorozwój, ułatwia im zarówno trwanie jak i pogłębianie świadomości swej religijności, zaangażowanie się w dzieła miłości czynnej oraz apostołstwo.

Pasterstwo ma jednocześnie szczególne zadanie bronięcia wiernych przed błędami, które dotyczą prawd wiary, zasad moralnych i praktyk religijnych. Błędy te w świecie współczesnym są liczne, ubierane w różne szaty, zwodnicze i bardzo groźne dla życia religijno-społecznego. Godzą one w samą religijność i wypaczają sumienia. Wprowadzają w życie ludzi zamęt i osad laicyzacji¹⁵⁶. Omówiono je w ogólnej teologii pastoralnej. W pasterskiej działalności bez względu na typ środowiska jest więc potrzebne odpięcie tych błędów w taki sposób, by konkretnych wiernych im ulegających ustrzec przed popadnięciem w nie i oddaleniem się od Chrystusa, bez którego nie ma zbawienia¹⁵⁷. Pasterska działalność obronna jest więc ogromnej wagi i stanowi istotny czynnik duszpasterstwa, dotyczący samej natury życia religijnego.

Pasterska obrona ma wreszcie za zadanie pomoc wiernym w ich walce ze słabościami i upadkami moralnymi. Na skutek grzechu pierworodnego w naturze ludzkiej nastąpiło pewne pęknięcie. Człowiek jest wewnętrznie rozdarty¹⁵⁸. Życie człowieka pojedynczego i społeczności jest walką¹⁵⁹. Odkrywa on ponadto, że jest niezdolny zwalczać skutecznie o własnych siłach zła moralnego. Często potrzebuje pomocy Bożej, aby obronić się przed złem moralnym i trwać w zjednoczeniu z Chrystusem i Jego Mistycznym Ciałem. Nieśięć te pomoc i tym samym bronić człowieka przed upadkami moralnymi na skutek jego słabości — to zadanie pasterskie. Jest to zadanie bardzo złożone, trudne i przenikające się z pozytywnym formowaniem duchowości chrześcijańskiej. Wymaga ono ciąglej modlitwy pasterzy za wiernych o łaski dla nich wzmacniające ich w chwilach słabości. Modlitwa ta — to niezwykle

¹⁵⁵ Por. O. Hofius, *Die Sammlung der Heiden zur Herde Israels*, Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft 58 (1967) 289-291; L. Stachowiak, dz. cyt., s. 265.

¹⁵⁶ Jan Paweł II, *Do pielgrzymów z Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*, 3.

¹⁵⁷ On jest bowiem jedynym Pośrednikiem między Bogiem i ludźmi (KK 8, 28, 49, 60).

¹⁵⁸ KDK 13.

¹⁵⁹ Tamże.

ważny czynnik obrony w życiu chrześcijańskim i położenie na nią akcentu w duszpasterstwie decyduje o jego jakości i skuteczności¹⁶⁰. Jednocześnie obrona duszpasterska w tym aspekcie wymaga mobilizowania wiernych do wytrwałej modlitwy w duchu nauki Chrystusa: „I nie wystawiaj nas na pokusę, ale nas zachowaj od złego” (Mt 6, 13). Działalność w tym kierunku to jednocześnie służba sakramentalna i kierowanie wiernych ku życiu sakramentalnemu. Na szczególną uwagę w nim zasługują dyżerowanie kapłanów w konfesjonałach, ułatwiający wiernym utrzymywanie się w stanie łaski, wzmacnianie przeciw pokusom i znalezienie wskazówek do właściwej obrony przed upadkami. Innymi jej elementami jest pomoc przez kierownictwo duchowe, przeprowadzanie czuwań i skupień a wreszcie wszelka stosowna pomoc osobom w ich konkretnych sytuacjach i potrzebach, o których duszpasterz może wiedzieć i pomóc a potrzebujący tej pomocy nie odrzuci.

Szeroko pojęta i konkretyzowana działalność pasterska broniąca chrześcijan przed niebezpieczeństwami życia duchowego i demoralizacją jest nieodzowna. Stanowi strukturalny element duszpasterstwa. Dopełnia pozytywne formowanie jedności w Chrystusie i strzeże wspólnotę chrześcijańską przed zagrożeniami, które wciąż istnieją oraz powstają nowe.

2. Pomoc duchowa chorym

Złożony i wielkiej wagi element pasterstwa stanowi niesienie pomocy ludziom uwikłanym w nalogi¹⁶¹, psychicznie zachwianym na tle religijnym¹⁶² i staczającym się na różnym tle na margines życia religijno-społecznego. Jest to element wielkiej wagi ze względu na wielką liczbę ludzi w różny sposób uzależnionych. Ponadto ludzie ci sami, bez pomocy duszpasterstwa i apostołstwa świeckich, najczęściej nie są zdolni dźwignąć się i wyzwolić o własnych siłach. Są więc sami zagrożeni i jednocześnie stanowią źródło powstawania w społeczności religijnej negatywnych przejawów.

Działania w wymienionym kierunku są terapeutyczne. Są one zarazem chrześcijańską resocjalizacją¹⁶³. Mają one na celu przywrócenie duchowo zachwianym i uwikłanym w nalogi zdrowia duchowego w sensie życia na codzień w zjednoczeniu z Chrystusem oraz postępowania zgodnego z zasadami Ewangelii. Tym samym celem terapeutycznych działań pasterskich jest powrót ludzi z marginesu religijno-społecznego do pełnego życia i współdziałania we wspólnocie religijnej (parafii) i w społeczeństwie.

Działania terapeutyczne są obecnie nagląco potrzebne. Cywilizacja konsumpcyjna w połączeniu z nasilającą się ateizacją¹⁶⁴ oraz laicyzacją¹⁶⁵ i akcentem na postęp techniczny wytworzyła klimat użycia za wszelką cenę, wygodnictwa i nieliczenia się z normami moralnymi. W tym klimacie wyległy się i rozwinęły negatywne zjawiska religijno-społeczne i przybrały na sile niekorzystne dla społecznego życia zjawiska zawsze się przejawiające. Szeroko rozpowszechniły się takie zjawiska, jak alkoholizm, narkotyzowanie się, rozpad życia rodzinnego, zabójstwa dzieci nienarodzonych, rozwiązłość seksualna, chuliństwo, przestępczość gospodarcza i wiele innych. Występowanie tych zjawisk oraz ich skala wskazują, że poszerzanie i pogłębianie terapeutycznej pracy pasterskiej jest naglące.

Trzeba jednocześnie podkreślić, że terapeutyczna praca pasterska jest nieodzowna wszędzie. Nie można uciekać przed nią, zasłaniając się nieuzasadnionymi twierdzeniami. Jest ona podstawową funkcją pasterstwa. Chrystus polecił Apostołom i Kościołowi na ich fundamencie zbudowanemu głosić Ewangelię. Głoszenie zaś Ewangelii związał z pomocą słabym i chorym, z szukaniem zagubionych i uwikłanych w trudności¹⁶⁶. Pasterska terapia jest więc strukturalnym elementem pasterstwa. Należy ją zatem rozwijać wszędzie i we wszystkich wymiarach do pasterstwa należących.

Terapeutyczna działalność pasterska jest bardzo rozległa. Odnosi się ona przede wszystkim do grzeszników przystępujących do sakramentu pokuty. Praca nad nimi jest wybitnie terapeutyczna i stanowi niezwykle ważny czynnik duszpasterstwa. Ona musi zajmować właściwe miejsce w całej działalności pasterskiej. Na nią nigdy nie powinno brakować czasu i pełnej troski pasterskiej¹⁶⁷. Wraz

¹⁶⁰ KK 44; także DA 16; DE 14.

¹⁶¹ Zob. F. Woronowski, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 1, s. 285.

¹⁶² Występują w nich często urojenia, natrętne myśli bluźniercze, ale również takie zjawiska, jak nasilająca się skrupulatyzm (tamże, s. 285-286).

¹⁶³ Zob. m.in. F. Woronowski, *Apostolstwo resocjalizacji chrześcijańskiej*, Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne 50 (1988) nr 2, s. 84-97.

¹⁶⁴ KDK 7, 19-21; DWR 6, 15; Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 11, 17; *Homilia w Saint-Denis*, 10, 18; *Przemówienie w UNESCO*, 6; ICHW 18-19, 27, 29, 38, 41.

¹⁶⁵ KK 36; Jan Paweł II, *Do pielgrzymów z Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*, 3.

¹⁶⁶ Mt 18, 12-13; Łk 15, 4-6.

¹⁶⁷ Zob. F. Woronowski, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 1, s. 459-464.

z położeniem nacisku na spowiednictwo w działalności terapeutycznej kładzie się akcent na niesienie pomocy tym, którzy popadli w powikłania życiowe nie korzystają z sakramentu pojednania. Jest to płaszczyzna pracy pasterskiej, w której terapia łączy się z szukaniem zagubionych¹⁶⁸. Ten aspekt pracy pasterskiej wymaga szczególnej troski, miłości człowieka, wysokiej kultury i subtelności¹⁶⁹. Pasterska działalność na tej płaszczyźnie ma za zadanie pomóc człowiekowi w dokonaniu zwrotu w swoim życiu. Pasterstwo musi więc głęboko rozumieć jego sytuację, odznaczać się wielką cierpliwością i roztropnością, wzbudzić pełne zaufanie nie budząc wątpliwości miłością i troską o jego zjednoczenie z Chrystusem na życie wieczne¹⁷⁰. Terapeutyczna działalność pasterska dotyczy wreszcie tych wszystkich, którzy stoczyli się na margines społeczny i praktycznie oddalili się od Kościoła.

Praca nad marginesem społecznym wymaga nie tylko apostołskiego zdecydowania, lecz jednocześnie odpowiednich metod postępowania. Trzeba jednak podkreślić z naciskiem, że pasterstwo nie może jej zaniedbywać. Jak Chrystus szedł między grzeszników i ich ratował, tak ma czynić podobnie współczesne pasterstwo. To misja Kościoła. W każdej parafii, gdzie są ludzie, którzy znaleźli się na marginesie życia religijno-społecznego, trzeba podejmować i organizować pracę misyjną wobec nich, podać im miłosierną rękę i pomagać w wydzwignięciu się ze swego stanu. Trzeba tworzyć warunki umożliwiające spotkania z nimi, ułatwiające im zrozumienie swej sytuacji, inspirujące powrót na chrześcijańską drogę życia, w stosowny sposób przychodzić im z pomocą i w niej nie ustawać. Terapeutyczna i zarazem resocjalizacyjna praca w tym kierunku wymaga pewnego zaplecza i pomocy apostołstwa świeckich. Jest ponadto zróżnicowana przez charakter marginesu społecznego w konkretnej rzeczywistości. Innych działań potrzeba w środowisku przestępczym, innych w stosunku do niepełnoletnich wykołejonych, jeszcze innych wobec alkoholików, tak zwanych melin, narkomanów, zajmujących się nierządem, pogardzających pracą. Jest to więc zadanie ogromnie trudne, złożone i wymagające ofiarności oraz apostołskiego zaparcia się siebie¹⁷¹.

Obrona chrześcijan przed zagrożeniem ich zjednoczenia w Chrystusie oraz leczenie upadłych i uwikłanych w różne nalogi wiąże się z pozytywnym formowaniem autentycznego i pełnego chrześcijaństwa. Działania te ponadto często przenikają się wzajemnie. Obrona i terapia dopełniają wreszcie pozytywne budowanie Kościoła przez jednoczenie świata z Chrystusem. Są tak istotnymi działaniami pasterskimi, że ich niedocenianie i ograniczanie do najkonieczniejszych tylko czyni pasterstwo ubożym i mniej skutecznym.

VIII. ORGANIZOWANIE

Do strukturalnych elementów całokształtu pasterstwa należy również organizowanie życia religijnego komunii chrześcijańskiej i służącej jej podstawy materialnej. Społeczność chrześcijańska stanowi *unum in Christo*. „Unum” wymaga zatem miejsca i warunków zgromadzeń na modlitwy i Eucharystię¹⁷², środków utrzymania poświęcających się całkowicie jej służbie, funkcjonowania komunii jako społeczności mającej swe cele i zadania, wspierania potrzebujących i zabezpieczenia warunków życia tym, którzy są niezdolni do życia i rozwoju bez pomocy społeczności. Do pasterskich zadań należy więc organizowanie warunków, w których ochrzczeni mogą formować komunię eucharystyczno-charytatywną, składać Bogu wspólnie wyrazy czci i tworzyć rzeczywistość życia codziennego zgodnie z wymaganiami Dobrej Nowiny.

Organizowanie miłości w sobie wiele elementów i ma nie zawsze jednakowy bieg. Inny jest jego charakter na misjach¹⁷³, inny w parafiach. Na misjach grupa misyjna organizuje ośrodek ewangelizacyjnego działania w taki sposób, jaki jest niezbędny do głoszenia tubylcom słowa Bożego, składania eucharystycznej Ofiary, zapraszania ich do przychodzenia do tego ośrodka, wychodzenia z niego i szukania tych, którzy zechcą słuchać Ewangelii, służyć im pomocą i przybliżyć do Chrystusa. Jednocześnie w organizowaniu pracy misyjnej misjonarze muszą uwzględnić warunki miejscowe i jakość cywilizacyjną w nich panującą¹⁷⁴. W parafiach istniejących diecezji warunki życia religijnego są usta-

¹⁶⁸ Tamże, s. 99-100.

¹⁶⁹ Jej szczególnie przykład dał Chrystus w obrazie spotkania z jawno grzesznica (J 8, 6-11).

¹⁷⁰ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 1, s. 470-471.

¹⁷¹ Jest szczególnie niezbędne, gdy spotyka się ono z ubliżeniami i innymi wyrazami sprzeciwu oraz niechęci.

¹⁷² Chrześcijanie od początku istnienia Kościoła gromadzą się na wspólne modlitwy i Eucharystię (por. np. Dz 1, 14; 2, 1.46; 4, 31).

¹⁷³ DM 6.

¹⁷⁴ DM 18, 19, 21, 22, 25; KL 38; DZ 20.

bilizowane i organizowanie ma inny przebieg od tego, jaki występuje na misjach, choć zdarzają się i takie parafie, w których prace należy prowadzić w sposób odpowiadający misjom¹⁷⁵.

W zawierającym wiele elementów organizowaniu pasterskim występuje układ, który zakłada cel posłannictwa Kościoła. On w konkretnej sytuacji zarysowuje hierarchię potrzeb, wskazuje co i jak należy w niej organizować, aby życie religijne nie doznawało obniżenia poziomu, lecz stawało się coraz bardziej autentycznym i ogarniało wszelkie dziedziny, które do niego należą.

1. Istotne elementy pasterskiego organizowania

Jednym z pierwszych elementów pasterskiego organizowania jest tworzenie warunków i czynników religijnego uświadamiania i pogłębiania go w środowisku. Życie religijne zaczyna się bowiem od świadomości („wiem”). Pasterstwo ma zatem za zadanie kształtowanie warunków umożliwiających i ułatwiających przekazywanie Ewangelii i pogłębianie wiedzy religijnej, usuwania z życia ludzi błędnych przekonań i naświetlania im drogi do pełni dobra integralnego człowieka.

Organizowanie nauczania jest złożone. Ma ono objąć wszystkich i stosownie do ich potrzeb. To pierwsze w tym elemencie zasadnicze założenie. Realizacja tego założenia wymaga z kolei odpowiedniego programu. Program taki, na podstawie rozpoznania środowiska, jest zadaniem duszpasterskiego środowiska (parafii). Jednocześnie do niego należy organizowanie realizacji programu. Dla tej ostatniej zaś musi ono organizować odpowiednią podstawę materialną i środki wypełniania go zgodnie z potrzebami nauczanych. Duszpasterskie środowisko staje zatem przed zadaniem: zmobilizowania odpowiednich sił nauczających, zapewnienia warunków lokalowych, skłonienia współbraci do korzystania z możliwości pogłębiania świadomości oraz zaopatrzenia w potrzebne do właściwego nauczania środki. Są to podstawowe czynniki pasterskiego organizowania, niezbędne w każdym środowisku pracy pasterskiej i od niego zależy w dużym stopniu poziom świadomości religijnej.

Trzeba podkreślić, że po zorganizowaniu najbardziej niezbędnych warunków i środków nauczania duszpasterskiego ma za zadanie pogłębianie świadomości i wiedzy religijnej. W tym celu organizuje bibliotekę parafialną zaopatrzoną w odpowiednie pozycje¹⁷⁶, dobrze prowadzoną parafialną tablicę informacyjną, ścienną gazetkę¹⁷⁷, filмотekę, materiały powielane dostosowane do potrzeb środowiska. Wraz z organizowaniem wymienionych czynników i rozbudzeniem zainteresowań organizuje spotkania w celu naświetlania występujących w środowisku problemów, prowadzi systematyczne wykłady i tworzy ośrodki pogłębiania świadomości. Wymienione i inne czynniki uświadamiania oraz pogłębiania wiedzy religijnej tym lepiej i pełniej zdają egzamin, im bardziej stosownie do potrzeb religijnych środowiska są dobrze zorganizowane.

Kolejnym elementem pasterskiego organizowania jest formowanie we wspólnocie życia duchowego, społecznej modlitwy i życia liturgicznego. Pasterstwo nie tylko przewodzi wiernym w życiu sakramentalnym i modlitewnym, o czym była mowa, lecz jednocześnie ma obowiązek organizować je i zabiegać o odpowiednie formy oraz rodzaje społecznych spotkań modlitewnych i liturgicznych. Ma przede wszystkim za zadanie organizować zespoły modlitewne (np. różańcowe), wspólną modlitwę w rodzinach, sąsiedztwach¹⁷⁸ i grupach. Ponadto wraz z organizowaniem życia eucharystycznego czuwa i organizuje odpowiednio zadbane warunki sprawowania sakramentów (chrzcielnica, ołtarz, świątynia), aby budowały duchowo i przyczyniały się do chwały Bożej oraz mobilizowały do wzajemnej miłości chrześcijańskiej¹⁷⁹. Organizowanie życia liturgicznego, modlitewnego i praktyk religijnych jest więc istotnym elementem należącym do całości troski pasterskiej.

Istotnym elementem pasterskiego organizowania jest z kolei formowanie życia wspólnotowego i w nim służby charytatywnej. Wspólnota chrześcijańska wynika z natury Kościoła¹⁸⁰ i do niej prowa-

¹⁷⁵ Dotyczy to parafii zaniedbanych i zubożonych na życie nadprzyrodzone, skłóconych i zdemoralizowanych.

¹⁷⁶ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Zarys teologii pastoralnej*, t. 3, s. 348.

¹⁷⁷ Do redagowania jej należy angażować przedstawicieli różnych grup i zainteresowań, nadając jej charakter ważnego oraz interesującego organu parafii.

¹⁷⁸ Środowisko sąsiedzkie przedłuża wychowanie i uspołecznienie rodzinne.

¹⁷⁹ Wyrazem tego jest dbałość o środki pomocy potrzebującym (puszka w kościele na ofiary, „dar ołtarza”, zorganizowane zaplecze niesienia pomocy...), apteczka w ośrodku pasterskim, dostęp do wody pitnej i sanitariatów, posypywanie na czas śliskich nawierzchni, otwarte ciepłe pomieszczenie w okresie mrozów dla przychodzących z dala... i czekających.

¹⁸⁰ Jest on bowiem Mistycznym Ciałem Chrystusa (KK 2, 3, 4), a więc żywym organizmem (KK 8, 14), w którym wierni są współczłonkami.

dzi życie liturgiczne a w szczególności Eucharystia¹⁸¹. Organizowanie jej wynika z obowiązku miłości jako najwyższego przykazania chrześcijaństwa. Miłosierdzie jest ratunkiem dla człowieka¹⁸², każdy go w trudnych sytuacjach potrzebuje¹⁸³ i każdy może w jakiś sposób w charytatywnej służbie Kościoła brać udział¹⁸⁴. Miłosierdzie jest funkcją Kościoła. Organizowanie charytatywnej służby w każdej społeczności chrześcijańskiej jest jednym z zasadniczych obowiązków pasterskich. Jest to obowiązek bardzo rozległy. Organizowana służba charytatywna powinna ogarnąć wszelkie potrzeby ludzi¹⁸⁵. Pasterstwo ma zatem zadanie organizowania zespołów charytatywnych, tworzenie warunków skutecznej resocjalizacji religijnej i społecznej, formowania zaplecza tej działalności w środowisku a także udziału tego ostatniego we wspólnych przedsięwzięciach diecezjalnych w tym kierunku podejmowanych¹⁸⁶. Organizacyjne angażowanie się pasterstwa w tym aspekcie jest więc sprawą zasadniczą.

Pasterstwo ma ponadto za zadanie organizowanie życia religijnego z uwzględnieniem kultury¹⁸⁷. Kultura ma swoje korzenie w Ewangelii i powinna z nią harmonizować¹⁸⁸. Pasterstwo w swej pracy ma zadanie nastawiać chrześcijan na pogłębianie kultury i organizowanie takiego nastawienia. Chrześcijańskie środowisko powinno odznaczać się wszechstronnie rozwiniętą kulturą duchową i materialną oraz być wzorem zagospodarowania, troski o środowisko naturalne, pracowitości, higieny i piękna. Pod przewodnictwem pasterza chrześcijanie, uswięceni i zjednoczeni w Chrystusie, zespalać się w jedno w Eucharystii i miłości czynnej, powinni swoje środowisko czynić „mikroojczyzną” wszechstronnie zadbaną i piękną, swoją rzeczywistością głoszącą chwałę Bogu. Środowisko chrześcijańskie ma być wyrazem miłości Boga i człowieka. Wraz z zewnętrzną swą szatą powinno być rozśpiewane i rozmodlone, pielęgnujące tradycje, dbające o pomniki przeszłości, o cmentarz jako relikwiarz parafii poprzednim pokoleniom poświęcony, o czystość wszędzie panującą, strzegące dobra społecznego, gromadzące pamiątki przeszłości (izba pamięci, muzeum, skansen), celujące gościnnością, mające liczne grupy zainteresowań. Troska o kulturę stanowi ważny czynnik w wysiłkach resocjalizacyjnych i wiąże głęboką duchowość z ewangelizacją porządku doczesnego. Organizowanie pozytywnej postawy wiernych wobec kultury i nastawianie ich na jej pogłębianie stanowi więc ważny element pasterskiego organizowania.

Wreszcie istotnym elementem pasterskiego organizowania życia religijnego i społecznego jest formacja apostołstwa świeckich. Jest ono niezwykle ważnym przedłużeniem działalności pasterskiej. Umożliwia i ułatwia ogarnięcie całokształtu życia, docieranie do wszystkich w środowisku (parafii) i mobilizowanie ich do współdziałania. Apostołstwo to jest warunkiem pełniejszej ewangelizacji całego porządku doczesnego¹⁸⁹, skutecznej obrony i terapii duchowo zachwianych w parafii oraz budowania dobra wspólnego dla wszystkich, a zatem dynamizowania cywilizacji miłości. Organizowanie apostołstwa jest więc ze wszech miar aktualnym i wielkiej wagi czynnikiem właściwego pasterzowania w Kościele.

Przedstawione elementy organizowania w pasterstwie są najistotniejsze. Realizujący je duszpasterz (zespół pasterski) ogarnia całokształt życia religijnego i nadaje mu właściwy kierunek, pełną dynamikę i angażuje wszystkich do współdziałania.

2. Charakter pasterskiego organizowania

Pasterskie organizowanie ma charakter ściśle religijny. Jego celem jest unum in Christo. Przez ten element pasterstwo dąży do ukształtowania religijnego życia jako comunii i służenia jej. Organizowanie jako element pasterstwa jest więc przyporządkowane duchowości. Jego celem nie są formy zewnętrzne. Zmierza ono do tego, aby wierni, świadomi swego zjednoczenia z Chrystusem, mieli poczucie odpowiedzialności jedni za drugich i współdziałali jako żywy organizm mistyczny na zasadzie dobro-

¹⁸¹ KK 3, 11; KL 47; DM 36; DK 6.

¹⁸² Zob. F. W o r o n o w s k i, *Miłosierni miłosierdzia dostąpią*, s. 41-50.

¹⁸³ Tamże, s. 41-42.

¹⁸⁴ Tamże, s. 85-86.

¹⁸⁵ DA 8; zob. także F. W o r o n o w s k i, *Miłosierni miłosierdzia dostąpią*, s. 204-213.

¹⁸⁶ Tamże.

¹⁸⁷ Daje temu wyraz *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, 53-62; J a n P a w e ł II, *Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku*, 14; *Przemówienie w Uniwersytecie Narodów Zjednoczonych*, 4-7, 9-10; *Spotkanie z intelektualistami (Coimbra)*, 1-7.

¹⁸⁸ KDK 56-59, 61-62; J a n P a w e ł II, *Redemptor hominis*, 11; *Do budowniczych społeczeństwa pluralistycznego*, 3; *Spotkanie z intelektualistami*, 2-3, 5.

¹⁸⁹ KK 34, 35, 36; DA 5, 6, 7.

wolności (a nie przymusu prawnego i nacisku form zewnętrznych), prawdy, miłości i pragnienia coraz głębszego zjednoczenia w Chrystusie. Ustawia więc wiernych na współpracę z hierarchią, z duszpasterstwem miejscowym i między sobą jako jedność przez Ducha Świętego zespalaną¹⁹⁰. Komunia chrześcijańska jest bowiem odpowiedzialna za poszczególnych swych członków, ci zaś (każdy) ma obowiązek działania na rzecz innych współczłonków i całości. Jest to prawo zjednoczenia w Chrystusie i zarazem miłości wzajemnej przez Niego nakazanej. Tę komuniję duszpasterstwo ma organizować i ona nadaje charakter omawianemu elementowi pasterstwa.

3. Administrowanie

Z organizowaniem społecznego życia religijnego i wypełniania zadań wspólnoty religijnej wiąże się zazwyczaj administracja kościelna. Jest ona nie tylko przydatna, lecz w pewnym zakresie niezbędna. Reguluje ją prawo kanoniczne. Dotyczy ona organizacji kościelnej i środków materialnych.

W organizowaniu życia wspólnoty w Chrystusie administracja spełnia ważną rolę pomocniczą. Jej sprawowanie powinno być zawsze przyporządkowane jednoczeniu w Chrystusie i oparte na zasadach miłości.

Administrowanie nie zastępuje całościowej działalności pasterskiej. Sprowadzanie pasterstwa do administracji — co nie jest zjawiskiem rzadko spotykanym — jest nieporozumieniem. Pasterstwa nie prowadzi się dekretami, nakazami i ogłoszeniami. One mogą służyć pasterstwu w pewnym zakresie (organizacyjnym i dotyczącym strony materialnej) i nie należy mieszać pojęć pastoralnych z administracyjnymi¹⁹¹. Administracyjne zajęcia winny być przyporządkowane potrzebom pasterskim i nad tym powinno czuwać duszpasterstwo w każdej sytuacji sprawowane. W administracji kościelnej mogą działać jako pomoc pasterska wykwalifikowani w tym zakresie ludzie świeccy gotowi do harmonijnej pracy zgodnie z wymaganiami Kościoła. Sprawą duszpasterstwa jest zmobilizowanie ich do tego harmonijnego współdziałania.

Administrowanie w Kościele powszechnym jak i w każdej parafii oraz diecezji powinno być wszechstronnym wspieraniem duszpasterskiej aktywności, służyć jej bez reszty i dawać wzór miłości integralnego człowieka. Musi ono zatem opierać się na zasadach Ewangelii. Musi tym samym miłość wobec Boga i cześć dla Niego wiązać nierozdzielnie z poszanowaniem godności i praw każdego człowieka¹⁹² oraz miłością¹⁹³, czyli być wyrazem świętości Kościoła. Z jego natury w administrowaniu w instytucjach kościelnych nie ma miejsca na sprzeczność z zasadami Ewangelii. Jeśli jednak ktoś chciwy zysku lub z innych powodów postępuje inaczej, działa sprzecznie z dobrem Kościoła, godzi w nie i nie kieruje się prawem miłości.

Zgodne z naturą Kościoła wszelkie administrowanie związane z pasterską działalnością jest wyrazem cywilizacji miłości. Opiera się ono zatem na poczwórnym prymacie: osoby przed rzeczą, etyki przed techniką, „więcej być” przed „więcej mieć” oraz miłosierdzia przed sprawiedliwością¹⁹⁴. Sprawowane bezpośrednio przez pasterzy czy pod ich inspiracją i opieką przez innych administrowanie w diecezji i jej parafiach powinno być realizacją tego prymatu. Administracja w nich winna troszczyć się przede wszystkim o bezpieczeństwo i dobro człowieka (przy remontach, budowie i konserwacji obiektów kościelnych, posypywanie piaskiem śliskich nawierzchni w ich obrębie...), o pomoc ludziom w potrzebie przed wydatkami na budowę i przepych. Odmawianie pomocy materialnej człowiekowi nawet w skrajnych potrzebach, aby nie zmniejszać zakresu prowadzonych remontów lub budów, nieodwiedzanie chorych i dyspensowanie się od dyżurowania w konfesjonale ze względu na zabiegi o stronę materialną jest nieduszpasterskie. Jednocześnie administrowanie kościelne powinno odznaczać się: troską o społeczność, gospodarnością (odrzczenie marnotrawstwa, nabywanie rzeczy solidnie wykonanych i z dobrych materiałów a nie tandety), uwzględnieniem hierarchii potrzeb i przydatności, porządkiem, troską o higienę (odpowiednie urządzenia sanitarne w miejscu licznych zgromadzeń, zdrowa woda, podręczna apteczka umożliwiająca przychodzenie z natychmiastową pomocą w na-

¹⁹⁰ KK 7, 8, 14.

¹⁹¹ Tak np. rezygnacja duszpasterstwa z aktywności charytatywnej, dłuższych dyżurów w konfesjonale, ćwiczeń duchowych... na rzecz osobistego zajmowania się budownictwem i remontami obiektów parafialnych oraz innymi elementami natury administracyjno-formalnej parafii jest jego zużyciem i przeakcentowaniem czynnika materialnego.

¹⁹² Każdy ma bowiem podstawowe prawa (DWR 6; KDK 29, 42, 65, 68), nieprzekazywalne (DWCH 1), nienaruszalne (DWR 1, 6; KDK 26), powszechne (KDK 26), pierwszorzędne (DWCH wstęp).

¹⁹³ Miłość jest bowiem wypełnieniem wszystkich przykazań (Rz 13, 8-10; Ga 5, 14) i pełnią doskonałości (Kol 3, 14).

¹⁹⁴ Por. bp A. N o s s o l, *Ku cywilizacji miłości*, Opole 1984, s. 15.

głych wypadkach), dbałością o piękno. W szczególny sposób w administracji diecezji i parafii należy troszczyć się o zaplecze charytatywne¹⁹⁵ i środki pomocy człowiekowi w potrzebie. Kościół ma niezbywalne prawo i obowiązek niesienia pomocy współbraciom w potrzebie (DA 8) i w administrowaniu to zadanie nie może być pomijane. Służąc celom pasterskim, wraz z innymi wyżej wymienionymi prymatami administrowania chrześcijańskie nie może nie kłaść akcentu na pierwszeństwo miłosierdzia. Zasadą cechującą wreszcie administrowanie z pasterstwem związane jest koordynacja i synchronizacja. Służąca uświęcaniu ludzi i budowaniu ewangelicznego porządku w świecie omawiana administracja ma koordynować wszelkie swe poszczególne zadania i tak je przeprowadzać, aby osiągać najlepsze wyniki przy najmniejszym obciążeniu wiernych. Temu ma również służyć synchronizacja, zmniejszając powtarzanie tych samych działań i łączących się z tym nakładów wysiłków.

Jak wskazują przedstawione wyżej uwagi, organizowanie życia religijnego stanowi istotny i zawsze aktualny czynnik pasterstwa. Jest on aktualny zarówno w realizacji całej wizji chrześcijaństwa, w formowaniu wspólnot eucharystyczno-charytatywnych, w każdym kierunku pasterskiego działania, jak i w administrowaniu środkami materialnymi wspólnot i w poszczególnych działaniach. W oparciu o pomoc nadprzyrodzoną (charyzmaty) poszczególni pasterze jak i zespoły pasterskie mają za zadanie opierać wszelką swą działalność również na zasadach prawidłowej organizacji pastoralnej. Prawidłowa jej formacja stanowi zwieńczający poszczególne działania pasterskie element całościowo pojętego pasterstwa w świecie.

W omawianych działaniach formujących życie religijne pasterstwo musi posługiwać się stosownymi metodami i środkami oddziaływania według zasad, którym poświęcono uwagę w pastoralnej teologii ogólnej. Są one ważnym czynnikiem w działaniu warunkującym prawidłowość i wpływającym na skuteczność. Omawiając poszczególne elementy pasterskiej działalności, należy ich stosowaniu poświęcić kilka istotnych uwag.

IX. ZASADNICZE ELEMENTY SPOSOBU PASTERSKIEGO DZIAŁANIA I ŚRODKI W NIM STOSOWANE

W pasterskim działaniu metody mają inny charakter, niż metody stosowane w działaniu laickim. W działalności religijnej bowiem musi się uwzględnić przede wszystkim dwa niezwykle ważne czynniki: wolną wolę ludzką w przyjęciu wiary i życiu w harmoni z nią oraz pierwiastek nadprzyrodzony, bez którego nie ma życia religijnego. Te dwa czynniki decydują o tym, że nie można w pasterskiej aktywności oczekiwać skutków stosowania metody z taką pewnością, jak w dziedzinach innych. To pierwsze. Po drugie: każde działanie rodzajowo różne od innych ma własne metody szczegółowe. W tym zestawieniu z dziedziny wiedzy pasterskiej nie ma więc miejsca na pasterską metodologię szczegółową. Przesłanki dla niej podano przy omawianiu poszczególnych rodzajów działań. Trzeba zatem — zgodnie z założeniem niniejszej pracy jako wyłożenie materiału w ramach godzin wykładów w seminariach duchownych — położyć nacisk jedynie na te elementy, które należy uwzględnić w każdym działaniu pasterskim, choć w sposób do niego dostosowany.

Elementów takich jest kilka. Należą do nich niżej przedstawione.

Przyporządkowanie całościowej wizji chrześcijaństwa. Idzie o to, aby jakiegokolwiek działanie pasterskie pośrednio i bezpośrednio miało za cel budowanie w świecie „Unum”, czyli jedności w Chrystusie. Pod tym kątem formowane działanie jest autentycznym budowaniem Kościoła, uświęcaniem w najgłębszym tego słowa znaczeniu, oddawaniem czci Bogu, przeobrażaniem życia religijno-społecznego w chrześcijańską miłość czynną we wszystkich wymiarach, ewangelizacją porządku doczesnego i mobilizacją do apostołstwa.

Świadectwo podmiotu działania. Działający pastersko podmiot swoją własną postawą zjednoczenia w Chrystusie i zaangażowaniem w apostołstwo pociąga otoczenie do omawianego zjednoczenia. Pasterskie działanie bowiem to nie tylko wydawanie dekretów, ogłaszanie i nakazywanie: to przede wszystkim przykład zjednoczenia z Chrystusem.

Motywalność. W pasterskim działaniu trzeba ukazywać w pełni znaczenie autentycznego życia religijnego dla człowieka i społeczeństwa tak w zakresie życia wiecznego, jak i dla egzystencji na ziemi. Tylko miłość chrześcijańska, która jest rdzeniem religijności¹⁹⁶, jest zdolna zmienić obraz naszej

¹⁹⁵ Zob. F. Woronowski, *Miłosierdzie dostąpią*, s. 211-212.

¹⁹⁶ Miłość wyraża wiarę (Ga 5, 6), jest najwyższym przykazaniem, w którym mieszczą się inne przykazania (Mt 22, 49; Ga 5, 44), węzłem doskonałości (Kol 3, 14), chrześcijańskim odniesieniem do Boga i człowieka (Mt 22, 37-39) i ogarnia całość kształtu życia integralnej osoby ludzkiej.

planety¹⁹⁷ i prowadzi do pełnego pokoju¹⁹⁸ oraz dobra wspólnego, wyzwalaąc ludzi z niewoli grzechu i jego struktur¹⁹⁹. W pasterskim działaniu trzeba to właśnie ukazywać jednoznacznie i na tej drodze mobilizować do wysiłku o autentyczność życia chrześcijańskiego.

Komunikatywność. Rozwija się ona w najpełniejszą, gdy między podmiotem pasterskiego działania i mobilizowanym do jedności w Chrystusie wytwarza się relacja wspólnego dążenia do tego samego dobra i współdziałania dla osiągnięcia go²⁰⁰.

Dostosowanie. Wymaga go komunikatywność i jednocześnie potrzeba angażowania wszystkich wiernych do współdziałania w ewangelizacji rzeczywistości oraz tworzenia cywilizacji miłości we wszelkich jej wymiarach²⁰¹. Pasterska aktywność bez dostosowania do poziomu umysłowego ludzi, ich religijnego przygotowania i stanu ich środowiska jest oderwana od życia i jego realiów. To zaś zmniejsza jej siłę oddziaływania. Dostosowanie do osoby, do rodziny i grup oraz do konkretnych warunków ich życia i charakteru kultury jest istotnym elementem sposobu, w jaki powinna przebiegać każda działalność pasterska, aby umożliwiać im i ułatwiać poznanie prawdy objawionej i kierowanie się nią w życiu.

Właściwe stosowanie środków. Takim zaś jest stosowanie odpowiednich do osoby i jej uwarunkowań środków naturalnych oraz równoczesne posiłkowanie się modlitwą, ofiarowanie Bogu swoich dobrowolnych ofiar, sakramentami. W zbawczej rzeczywistości są one potężną siłą²⁰². Pasterskie działanie, posługując się stosownymi środkami naturalnymi, musi działać w oparciu o siły nadprzyrodzone. Stosowanie samych środków naturalnych do osiągnięcia zjednoczenia człowieka z Bogiem, życia w łasce i darach Ducha Świętego oraz uczestnictwa w posłannictwie Kościoła jest niewystarczające. Pasterska działalność nie może być tylko psychologią, pedagogią laicką, uspołecznianiem zawężonym do dóbr naturalnych. Działalność ta musi prowadzić do wiary i sakramentów, do modlitwy i zawierzenia Bogu, do świadectwa tego zawierzenia²⁰³. Pasterskie działanie musi więc być współdziałaniem z Bogiem, przepojonym modlitwą i powiązaniem z sakramentami, z ofiarowaniem za współbraci i wyjednywaniem im łask uprzedzających oraz wciąganiem ich w życie sakramentalne.

Wymienione wyżej elementy stanowią istotny zestaw znamion, którymi powinna odznaczać się działalność pasterska. Kierowanie się nimi czyni pasterską działalność prawidłową pod względem sposobu. Razem wzięte i stosowane łącznie są najbardziej podstawową metodą pasterską, z której wyrastają bardziej szczegółowe. Nią więc winien posługiwać się każdy uczestnik misji Kościoła w świecie jako sposobem wyjściowym w każdym rodzaju służby pasterskiej i apostołskiej.

Jak podkreślono w punkcie o właściwym stosowaniu środków pasterska działalność opiera się na środkach nadprzyrodzonych. Jest przepowiadaniem słowa Bożego (a nie ludzkiej mądrości), otwieraniem przez sakramenty źródeł nowego życia, prowadzeniem ku nim, wspieraniem w korzystaniu z nich, szukaniem, gdy się od nich oddalą i błądzą, leczeniem, gdy są na skutek grzechów chorzy. Środki nadprzyrodzone są więc priorytetowe. We właściwie prowadzonym duszpasterstwie nie może jednak braknąć miejsca na stosowanie środków naturalnych. Pasterska działalność dotyczy integralnego człowieka: jego ducha i ciała, wieczności i doczesności, uświęcenia własnego i ewangelizacji porządku doczesnego. Uświęcenie człowieka i jego zbawienie nie odrywa od rzeczywistości dnia i jego otoczenia, w którym żyje. Ma za zadanie pomagać mu w uświęceniu się w takich warunkach, w jakich żyje na co dzień, i przez niego kształtować je zgodnie z Ewangelią i potrzebami dobra wspólnego, które jest na ziemi chrześcijańskim zadaniem wszystkich²⁰⁴. W pełnym działaniu pasterskim nie może zatem brakować rozróżnienia i podporządkowanego jednoczeniu świata z Chrystusem stosowania środków materialnych, psychologicznych społecznego przekazu myśli, technicznych, patriotycznych i innych, którymi można pobudzać człowieka do zajmowania postaw w świecie. Pasterskie działanie powinno odznaczać się harmonią środków danych Kościołowi przez Chrystusa z postępowaniem ludzkiej wiedzy i wynalazczości. Z tej zasady zaś wynika jednocześnie stwierdzenie, że pasterska działalność

¹⁹⁷ Jan Paweł II, *Orędzie Bożonarodzeniowe* 1986.

¹⁹⁸ KDK 78; Paweł VI, *Populorum progressio*, 83; Jan Paweł II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju*, 9; *Laborem exercens*, 16.

¹⁹⁹ Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, 36.

²⁰⁰ Por. M: Gogacz, *Warunki skuteczności apostołstwa świeckich*, *Communio* 1 (1981) 6 s. 119-131.

²⁰¹ Jan Paweł II, *Dives in misericordia*, 14.

²⁰² Por. np. Mt 17, 19; Mk 11, 24; J 1, 12; 14, 13; 16, 23.

²⁰³ Chrystus wzywa do ufności w Bogu (np. Mt 6, 31-34; Łk 12, 11-12) i Jemu należy zawierzyć bez reszty (Kl 5).

²⁰⁴ Ono jest przedmiotem chrześcijańskiej miłości człowieka, jest obowiązkiem (KDK 26, 30; DWR 6).

jest jedyną swego rodzaju aktywnością w świecie, która nie może opierać się jedynie o środki naturalne, choćby wszelkie i razem wzięte. Jest działalnością Kościoła ukonstytuowaną przez Chrystusa i Jego Apostołów w celu doprowadzania ludzi do zjednoczenia z Bogiem i udziału w Jego życiu. Musi zatem posługiwać się środkami przez Chrystusa do tego celu danymi, dostępnymi i nakazanymi.

ZAKOŃCZENIE

Teologiczne analizy wykazały, że realizacja pasterskiej funkcji Kościoła polega na wielu rodzajach działań i stosowaniu w nich sposobów oraz środków zarówno danych przez Chrystusa, jak i naturalnych. Działania te przedstawiono wyżej. Stanowią one jedną całość, w której wzajemnie się przenikają, dopełniają i zakładają dalsze działania szczegółowe jako swe pochodne. Ich wspólnym celem jest pionowo-poziome jednoczenie świata w Chrystusie (budowanie „Unum”). Stanowią one system, który różni się od wszelkich innych systemów swoim celem oraz środkami do niego prowadzącymi. Pełnią duszpasterstwa jest właśnie realizacja wszystkich tych działań, w całej rozciągłości każdego z nich, łącznie i w jednoznacznie pojmowanym nastawieniu na wymienioną wyżej jedność w Chrystusie.

Pełne odnowienie i pogłębienie duszpasterstwa wymaga podejmowania działań systemu pastoralnego, które pozostają całkowicie w cieniu lub są konkretyzowane częściowo i powierzchownie. Pozostawianie w cieniu niektórych rodzajów działań pasterskich lub częściowe tylko ich konkretyzowanie jest następstwem zawężonego w przeszłości traktowania celu pasterskiej misji Kościoła. Przejawiało się ono wspieraniem człowieka w aspekcie zbawienia duszy (stąd „duszpasterstwo”) przy jednoczesnym pozostawianiu w cieniu spraw jego praw i egzystencji oraz przeakcentowaniami jednych rodzajów działań kosztem innych, jak np. formacji duchowości, miłości czynnej i apostołstwa świeckich. Orientując się na jednoczenie świata w Chrystusie oraz na niesienie pomocy integralnemu człowiekowi (a nie tylko duszy), duszpasterstwo musi konkretyzować cały system działań pastoralnych, we wszystkich ich wymiarach i we wzajemnej zależności.

Wypełnianie wszelkich rodzajów pasterskich działań jest wymaganiem autentyzmu i pełni traktowania misji Kościoła. Tych zaś domaga się nagląco odradzanie się wewnętrznego życia Kościoła oraz wypełnianie zadań w niezwykle trudnej cywilizacyjnej sytuacji współczesnego świata — zlaicyzowanego i nastawionego na „mieć”, a nie „być”. To z kolei wymaga dynamiki i pełni aktywności pasterskiej. Realizacja całego systemu pastoralnych działań i w całej ich rozciągłości jest więc sprawą ogromnej wagi i zarazem nagłą.

Przechodzenie z zawężonego duszpasterstwa do realizacji całego systemu działań pastoralnych i zorientowanie ich na pionowo-poziome jednoczenie świata w Chrystusie stanowi ruch odrodzenia ku pełni chrześcijaństwa i cywilizacji miłości. Jest to ruch, dla którego określenia utarła się już nazwa „Unum”. Ruch taki jest drogą do autentyzmu i pełni życia chrześcijańskiego, podźwignięcia zdegradowanego człowieczeństwa, do sprawiedliwości społecznej, pełnej solidarności międzyludzkiej, dobra wspólnego i pokoju. Ruch ten przyspieszać może właśnie konkretyzowanie na co dzień całego systemu pastoralnego na wszystkich poziomach i we wszystkich kierunkach współczesnego duszpasterstwa odradzającego się Kościoła.

Na zakończenie warto podkreślić z naciskiem, że we współczesnej teologii pastoralnej uwagę należy koncentrować na systemie działań pastoralnych i dostosowywaniu ich do znaków czasu. W tej części bowiem teologia pastoralna najbardziej służy formacji uczestników w pasterskiej misji Kościoła i właściwemu urzeczywistnianiu jej przez nich. Zarysowany system działań może zatem stanowić podstawę do doskonalenia i rozbudowy nauki w tym zakresie oraz właściwego formowania pasterstwa odpowiedniego dla współczesności.

DAS SYSTEM DER PASTORALTÄTIGKEIT

Zusammenfassung

Kirche ist von Christus gesandt, um der ganzen Welt in Dimensionen der Zeit und des Raumes Evangelium zu verkünden, diese Welt in Ihm zu vereinen und zu erneuern. Die Vereinigung der Welt in Christus ist das Ziel der Kirche. Dieses Ziel erlangt Kirche durch zahlreiche Pastoralstätigkeiten. Diese Tätigkeiten sind durch das Ziel der Kirche-Mission bezeichnet. Sie sind zahlreiche und zusammengesetzt, bestimmen ein Pastoralsystem. Alle diese Tätigkeiten setzen die wahre und ganze Seelsorge zusammen. Solche Seelsorge ist als Pastoralsystem ein dringendes Bedürfnis der Gegenwart.

EXEGETOLOGIA UNICKA

PO SYNODZIE BRZESKIM Z 1964 R.

(Wykład przedswawobny nad synagofonimialowyyu

w Dycypplinym Imtylaru Teologii na Pastoralnynm teipoln 1962 r.)

1. Synod w Brzesku w 1964 roku...

Przebieg w 1964 r. w Rzymie i procesje przyjęcia na Synodzie w Brzesku w 1964 r....

Wskazywanie na to, że w tym czasie...

Z PRACY WŁADZ COERCYJACYJNYCH

Synod miał być...

1. Otworzenie... 2. Wskazywanie... 3. Synod w Brzesku...